

Nr 15 **Stora Nygatan** nämnes 1646, ombyggdes 1767 och 1887.

Nr 17 **Stora Nygatan** har murarna kvar från 1646, då Erik Löök ägde ett hus vid »Dirik Fiscians grend».

Nr 19 **Stora Nygatan** uppfördes under 1600-talets senare hälft.

Nr 21 **Stora Nygatan**. Kvarteret var på 1600-talet delat av en smal gränd. Huset vid Nygatan byggdes vid århundradets slut av brukspatronen Johan Lohe, beboddes 1762 av hans dotter Hedvig Lucia, änka efter landshövdingen Adam Leijel.

Här hade skalden K. J. L. Almqvist sitt hem, varifrån han den 1 juni 1851 företog rymningen till Amerika. Se nr 16 Prästgatan!

Nr 23 **Stora Nygatan**. Se 36½ Västerlånggatan!

Nr 27 **Stora Nygatan** var i mitten av 1600-talet trädgård. Det nuvarande huset byggdes 1771. Å fasaden vid Skräddargränd ses apoteket Kronans gamla skylt, gjuten i bly och bärande Karl XII:s namnskiffer på en sköld, som hålles av två lejon. Därunder läses: »Officina regia pharmaceutica». Se Apotek!

Nr 29 **Stora Nygatan** ombyggdes 1753, och

nr 31 byggdes vid samma tid, från vilken båda äro tämligen oförändrade.

Nr 33 **Stora Nygatan** härstammar från mitten av 1700-talet men är moderniserat under 1800-talet. En del av tomten tillhörde 1651 mästern Samuel Hammarinus, kyrkoherde i Klara församling.

Nr 35 **Stora Nygatan** uppfördes mellan åren 1636 och 1651 av borgmästaren Johan Gerhardi Westerman och hans hustru, Karin Larsdotter. En i den ursprungliga gaveln mot Tyska brinken insatt sten bär initialerna till deras namn. Byggherren adlades med namnet Lilliencrantz och dog 1653.

Nr 39 **Stora Nygatan** byggdes 1694 av vinhandlaren Johan Macklin och har i det väsentliga behållit sitt utseende.

Nr 47 **Stora Nygatan**. Tomten ägdes 1651 av sekreteraren Tomas Skunck och övergick sedan till greve Tomas Polus,

som vid århundradets slut torde hava byggt det nu kvarstående, prydliga huset. Gårdssidans portal är ursprunglig, gatportalen gustaviansk. I portgången äro fem kryssvalv. Murarna vid gården hava tångliknande ankarslutar med upprullat blad. I andra våningens trappavslutning är ett skulpterat sandstenslejon, som säkerligen härstammar från karolinska tiden och tyder på dåvarande ägarens grevliga vapen. 1754 blev huset påbyggt och 1871 till det yttre moderniserat. Se nr 4 Myntgatan!

Nr 2 Stora Nygatan. Denna tomt erhöll amiralen, friherre Erik Ryning, Gottlands återerövrare, såsom vederlag för de områden, han måste avträda vid Nygatans framdraging till Kornhamnstorg. Det nuvarande palatset uppfördes av honom och blev färdigt 1644. Hans änka, Maria Elisabet Kurzel, sålde huset, som sedan hade flera ägare, innan det 1760 övergick till assessor J. Bergstrahl, efter vilken det ännu benämnes. Under hans tid härjades det av eld, reparerades och påbyggdes med en våning.

Ovan huvudbyggnadens portal vid St. Nygatan ses de ryningska och kurzelska vapnen och vid sidorna härom två kvinnogestalter, föreställande Hoppet och Tron. I portgången äro präktiga stjärnvalv. Inkörsporten vid Munkbron torde vara något yngre. Den prydes bland annat av tvenne delfiner. Även finnas två ursprungliga gårdsportaler. En portal vid Nygatan är förvandlad till fönster. I väggarna synas sirliga ankarslutar med dubbla voluter och upprullat blad.

I Bergstrahlska huset fanns i hörnet av torget och Stora Nygatan på 1750-talet källaren Gyllene hoppet och 1790 Anna Lovisa Hoffmans spiskvarter eller kaffehus, som hade gott anseende, och i flygeln vid Riddarhuset Maja Lisas kaffehus. I det motsatta hörnet, nr 1 Stora Nygatan, var kamrereränkan Ahlgrens spiskvarter. Kaffehusen sades i slutet av århundradet vara »samlingsställen för lättingar, spelare och politiska kannstöpere, där alla dessa ädla riddare med öl och rökande göra varandra prisat stridigt».

I nämnda flygel hade bibliotekarien, publicisten och sam-laren Karl Kristoffer Gjørwell, född 1731, död 1811, sin bok-låda. Här inrättade schweizaren Winther 1836 ett kafé, som 1840 övertogs av C. B. Bähr och efter dennes död av änkan. Det upphörde 1906.

I flygeln vid Stora Gråmunkegränd hade den av Bellman besjungne Jean Fredman, vilken liksom fadern var ålder-man i urmakarämbetet och tillika blev hovurmakare, år 1739 sin verkstad. Se nr 19 Götgatan!

Genom sitt gifte 1745 med Katarina Lidberg, lärftskram-handlaren Anders Holmgrens rika änka, kom han i besittning av nr 2 Göran Hälsings gränd och nr 12 Norra Smedjegatan. I sitt äktenskap var han allt utom lycklig. Hon var ej av något milt sinnelag, och han var ingen öm make. Gräl, som stundom urartade till handgripligheter, förekom ofta. Eme-dan mannen av illvilja förstörde hustruns egendom och till-hörigheter, uppstod slutligen dem emellan en process, som torde hava bidragit till Fredmans allt för täta krogbesök. Då Fredman en gång skulle gå på begraving och kysste sin fru till avsked, bet hon honom i tungan, så att den blödde. Inför rätten bekände hon sedan, att sådana ömhetsbetygelser ej be-hagade henne. Efter hustruns död förföll han alltmer och blev den av Bellman förevigade kroghjälten »Fredman, namn-kunnig urmakare i Stockholm, utan ur, verkstad och förlag». Han dog 1767, 54 år gammal, och begrovs på Adolf Fredriks kyrkogård. Hustrun däremot har sin grav på Jakobs.

Nr 4 Stora Nygatan har vid Gråmunkegränd en vacker portal med inskriptionen: »Anno 1647. A. T. S. ANNA K. M.» samt på översta klotet ett bomärke. Det föregående huset, som nämnda år uppfördes av Anders Tomsson och Anna Kohlmäter (eller Kammecker?) och 1903 fullständigt om-byggdes, hade denna portal placerad vid St. Nygatan. I nära 100 år var Deleenska bokhandeln här inrymd.

Nr 6 Stora Nygatan uppfördes 1651 av fältherren greve Lars Kagg, ombyggdes 1780 och 1917, har sex kryssvalv i portgången och sina murar i behåll. Se nr 5 Övre Munkbron!

Nr 14 Stora Nygatan. År 1648 erhöU Erik LööK denna tomt och byggde där ett smalt gavelhus, som 1779 ombyggdes, 1841 påbyggdes och genom ombyggnad 1910 förlorade sitt 1700-talsutseende.

Nr 16 Stora Nygatan tillhörde 1651 fru Karin Bååt. Se nr 4 L:a Nygatan! Det har på gårdssidan vertikala ankarjärn med upprullat blad. Murarna stå kvar från 1600-talet.

Nr 20 Stora Nygatan bestod ursprungligen av två hus, vilka revos 1785, då det nuvarande i tre våningar uppfördes av sjökaptanen Johan Nystedt. Från denna tid härstamma portalen och portarna med portklappar.

Nr 22 Stora Nygatan, nr 13½ Lilla Nygatan, torde vara uppfört av Nikodemus Tessin d. ä., som 1661 köpte tomterna av handlanden Hans Kolmäter. Det tillhörde 1699 brukspatronen Jäspér Ehrencreutz, efter vilken det uppkallades och hade efter honom flera ägare. På 1830-talet var Aftonbladets redaktör Lars Johan Hierta, som här hade sitt boktryckeri, dess innehavare, och på 1840-talet såldes det till Johan Beckman, vars boktryckeri ännu är i verksamhet. I portgången och traporna, som äro försedda med smidda räcken, äro vackra kryssvalv. Huset ombyggdes 1882.

Nr 24 Stora Nygatan, nr 14 KåKbrinken, som härstammar från medeltiden och trotsade 1625 års eldsvåda, ägdes på 1630-talet av bagaren Joakim Schult, efter vilken KåKbrinken i långa tider och ända in på 1860-talet kallades Schultens gränd. Bottenvåningen saknade fordom åt Nygatan såväl fönster som dörröppningar, likaså funnos inga fönster i andra våningen. Ljus insläpptes från gårdssidan. Härigenom voro invånarna mera skyddade för överfall från gatan. År 1750 var huset »i ett slött och bofälligt stånd», men två år senare blev det »väl och prydeligen inrett». Under 1800-talet förlorade huset sin gamla prägel.

Nr 26 Stora Nygatan, nr 7 KåKbrinken. Tvenne här belägna hus ägdes 1651 av bagaren Joakim Schult. Dessa voro omkring år 1700 sammanslagna och moderniserades 1871.

Nr 28 Stora Nygatan torde hava bottenvåningens murar från äldre tid än 1600-talet. Det saknade vid 1600-talets

mitt av försvarsskäl i bottenvåningen vid gatan fönster och portöppning. Trapphuset kvarstår från ombyggnaden 1756.

Nr 30 Stora Nygatan, nr 17^{1/2} Lilla Nygatan. Denna tomt ägdes under mitten av 1600-talet av fältmarskalken greve Lennart Torstensson, som antagligen uppfört det praktfulla huset vid Stora Nygatan. Fasaden, ehuru förenklad, kvarstår ännu. Den långa portgången med dess kryssvalv och övriga valv i bottenvåningen härstamma från ombyggnaden 1675, då även den rikt dekorerade praktsalen, som i höjd sträcker sig genom 2:a och 3:e våningen, inreddes. Husets ägare var då Greger Schönfeldt, av vilken den närliggande gränden fått sitt namn. Han dog nämnda år. Över andra våningens mittfönster är inmurad en sten med vapensköld och årtalet 1675. Huset ägdes i mitten av 1700-talet av brukspatronen och bergsrådet Johan Henrik Lefebure, känd som delägare i det beryktade växelkontoret och för delaktighet i de kiermanska växelaffärerna samt 1765 dömd att till kronan återbära 20 tunnor guld och till en månads fängelse vid vatten och bröd. Straffet nedsattes sedan, men Lefebure dog ifrån det år 1767. Se nr 2 Munkbrogatan! Nr 30 Stora Nygatan har inrymt vetenskapsakademien, som 1777 köpte huset för 15,000 riksdaler och 1829 sålde det till järnkontoret för 55,000 rdr banko.

Nr 32 Stora Nygatan fanns 1651, påbyggdes 1780 och sammanbyggdes 1912 med nr 19 Lilla Nygatan, vilket uppfördes 1636 och har den ursprungliga portgången kvar. Detta senare hus var i lång tid Skomakargesällernas härbärke och ombyggdes 1837.

Nr 34 och 36 Stora Nygatan anses hava medeltida ursprung i sina nedre delar. Nr 34 var av trygghetsskäl under sin första period ej försett med fönster i bottenvåningen. Nr 36 ombyggdes 1908.

Nr 38 Stora Nygatan, nr 32 Tyska brinken ägdes 1651 av Henrik Meurman. Se nr 52 Västerlånggatan! 1600-talshuset nybyggdes 1762, från vilken tid det behållit fasaden och portgångens kryssvalv.

Nr 44 Stora Nygatan har, såsom ankarjärnen visa, sina murar från mitten av 1600-talet i behåll. I port- och trappgången äro kryssvalven bevarade.

Nr 46 Stora Nygatan, nr 2 Kornhamnstorg. Här lågo i mitten av 1600-talet två hus. Hörnhuset vid torget anses vara byggt efter 1661 av Hans Bartels. Se nr 2 Skärgårdsgatan! Tomten ägdes 1651 av borgmästaren Simon Grundel, fältmarskalken Helmfelts fader, och år 1700 av Lydert Bartels Adlerschiöld. Det norra huset ägdes av guldsmeden Michiel Böök. Under 1700-talet sammanbyggdes de båda husen och fingo åt torget och gatan sju ingångar, av vilken anledning huset ännu under 1800-talet kallades Sju helvetes portar. Fasaden moderniserades 1859.

Nr 23 Storgatan, f. d. Stadens norra kasern, där under kolera-året 1834 100 sängar voro upptagna av sjuka, inrymde sedan konungens norska garde och är nu brandstation.

År 1738 erhöll bryggaren Lars Malmborg tillstånd att uppföra ett hus vid gatan. Ägare efter honom voro 1774 bryggaren L. Kolmodin och 1799 krigsrådet greve G. Snoilsky, vilken uppförde bodar och vagnshus.

Nr 27 Storgatan. År 1757 erhöll bagaren Erik Westman tillstånd att bygga ett envåningshus och 1777 ett bryggghus. Andra ägare: 1727 hattmakaren A. Westman, 1736 bagaren P. Hansson, 1795 bagaren A. J. Berg.

Nr 41 Storgatan, Livgardets till häst kasern, den gamla, nu positionsartilleriregementets, är uppförd på det område, som fordom tillhörde Fredrikshov och därförut Kungsladugården. Området kallades på 1650-talet Grev Magni trädgård och där-efter Torstenssonska tomten.

1811 inryckte regementet i den här uppförda kasernen, som då var den mest ändamålsenliga i Stockholm. Från 1793 hade det varit inrymt i kasernerna på den plats, där nu Garnisons-sjukhuset ligger. Kasernen och stallen voro till största delen färdigbyggda under Gustav IV Adolfs regering.

Att enligt en över sockeln i sydöstra hörnet av kasernen insatt minnestavla grundstenen blivit lagd den 15 juni 1815

av arvprinsen Josef Frans Oskar, är väl därför oriktigt, såvida den ej avser någon särskild del av byggnaderna. På kasernens framsida synes Karl XIV Johans namnehiffer på en av lejon uppburen sköld.

Regementet, som upprättades i Finland 1770, har omväxlande kallats Lätta dragoner av konungens livgarde, Livgardet till häst, Livdragonkåren m. m.

Grev Magni trädgård innehades på 1750-talet av inspektoren över Kungsträdgården Meijerhöfver, med vilken ägaren av Fredrikshov friherre Erland Broman ingick överenskommelse om anläggande av en väg från Storgatan till den senares egendom. För att få färdas på denna genväg till Djurgården måste tull erläggas, vilken dock avskaffades, när drottning Lovisa Ulrika 1772 erhöll Fredrikshov som vinterpalats. Se Fredrikshov!

Storkyrkan. Den äldsta byggnaden i Stockholm är S:t Nikolai eller Storkyrkan, den forna Bykyrkan, som uppfördes mellan 1260 och 1264. Ända till Johan III:s tid var Bykyrkan den enda i huvudstaden, klosterkyrkor och kapell undantagna. Tröligen har den blivit uppkallad efter sjömannens patronus, S:t Nikolaus, eller möjligen efter det apostoliska sändebudet Nikolaus Breakspeare, Nikolaus av Albano, som 1152 besökte Sverige och två år senare blev påve under namnet Hadrianus IV. Kyrkan invigdes 1306 i närvaro av ärkebiskopen Nikolaus Hwit, varför det jämväl antagits, att den blivit benämnd efter honom.

En på kyrkans östra gavel år 1743 anbragt minnestavla med en längre latinsk inskription, författad av biskop Erik Alstrin, förtäljer en del av templets öden, såsom att helgedomen började uppföras av Birger Jarl 1264, att den, flera gånger skonad av eldsvådor, som förhärjade staden, 1567 och 1595 träffades av åskan till folkets stora förskräckelse men till ingen eller föga skada, att Gustav I 1527 renade den från papistisk villfarelse och avskar den på dess östra sida med anledning av dess närhet till slottet och i stället utvidgade den på bredden, och att dess ofantligt höga torn, som blivit bräck-

ligt av ålder, på konung Fredriks befallning nedrivits och själva byggnaden jämte taket reparerats, vilket arbete började 1736 och avslutades 1743, samt att arbetet visserligen kostade penningar men icke någon människas liv eller lem. »Vem du än är, vörda världsuppehållarens sålunda uppenbarade försyn och bed andäktigt, att han även hädanefter måtte skydda sin helgedom, och att hans ord här måtte alltjämt kraftigt ljuda och upptända åhörarnas hjärtan, men att han måtte därifrån avvända all annan eld och tordön!» heter det slutligen. Från denna reparation, då den spetsiga tornspiran nedtogs, förskriver sig det nuvarande tornets huv. Beträffande uppförandet av denna och andra byggnadsplaner uppstod en strid mellan stadsarkitekten J. E. Carlberg och hovintendenten Karl Härleman, varvid den förres mening tyvärr segrade hos konung Fredrik och andra vederbörande. Kyrkans yttre och inre väggar blevo då rappade och vitmenade.

Om kyrkans första utseende och storlek äro uppgifterna ganska knapphändiga. Dock vet man, att mot mitten av 1500-talet tornet hade hög spira, och att taket var delat i tre avsatser, den högsta försedd med en spira, och att kyrkan var vida längre än nu, såsom den år 1908 utanför dess östra gavel gjorda stenläggningen, hälften av en åttsiding, utvisar. Den utmärker det forna högkoret, som Gustav Vasa 1560 lät avtaga för utvidgande av slottsgraven. Såsom ersättning för det sålunda förlorade utrymmet lät konungen tillöka kyrkan på sidorna. Han var till och med betänkt på att nedriva hela kyrkan men avstod däriifrån, såsom det säges, på föreställningar av den mäktige borgaren Olof Eriksson Skeppare, av vilken han i viss mån var beroende. I stadens Tänkebok anföres den 3 nov. 1554: »Samme dag var den menige man i staden uppkallade i Rådstugan. Då meddelade k. m:ts fogde Erik Håkansson om en ny bykyrka, som k. m:t aktade att bygga här i staden, eftersom den gamla bykyrkan så förfallen var och intet ville tjäna på det rum, som den nu ständande är.» Gustav Vasa skall hava tänkt bilda ett stift av Stockholms stad med Bykyrkan som domkyrka, med vilket namn den ofta kallades.

Kyrkan är uppförd i gotisk stil och liksom Uppsala domkyrka försedd med strävpelare, vilka hade tornlika avslutningar. Såväl ut- som invändigt bar den teglets färg. Då på 1570-talet konung Johan hade erfärit, att »borgarne i staden gjort kyrkan vit», befallde han, att den skulle målas röd, en färg, som den invändigt återfick vid restaureringen 1906—1909. Under samme konungs regering uppfördes även en mur omkring kyrkogården. Stockholms konsistoriilokal med uppgång från sydvästra hörnet vid Trångsund tillkom 1651. En solvisare på södra sidans östligaste strävpelare är ett minne från kyrkans forna yttre.

I kyrkans sidoskepp funnos fordom en mängd kor och altaren med egna präster, mässkrudar, krucifix o. d. för gudstjänst. Prästerna hade rika inkomster, som grundats genom testamenten och gåvor till helgonens ära och de avlidna givarnas »själarykt». 29 sådana stiftelser nämnas, däribland S:t Martini altare, vilket 1337 inrättades av en rik borgare till »Guds och Mariæ lov», Mariæ virginis eller Vår frus (jungfru Marias) altare, S:t Gertruds altare, Tio tusen riddares och elva tusen jungfrurs altare »med kostelig ränta av stenhus och tomter», S:t Mikael, S:t Kristoffers, Jungfru Mariæ och Heliga tre konungars, S:t Eriks, S:t Peders och Påvels, S:t Andrea m. fl. Var alla dessa haft sina platser, är omtvistat.

Åtskilliga minnen från svunna tider har kyrkan ännu i behåll. Mitt i koret står den sjuarmade mässingsljusstaken, »sjustaken», som konung Magnus Eriksson förärade kyrkan till minne av sin fader och farbroder, hertigarna Erik och Valdemar, som omkommo efter »Nyköpings gästabad» och blevo begravna i högkoret, d. v. s. på den 1908 med en stenläggning betecknade platsen utanför kyrkans östra gavel. Hertig Eriks lik flyttades dock 1322 till Uppsala domkyrka.

Till höger vid altaret är en dopfont, å vilken läses i munkstil: »Domine, apud te est finis vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. Anno Domini MDXLIII. Sit Deo laus.» (Herre, av dig beror vårt livs slut, och i ditt ljus skola vi se ljuset. I Herrens år 1514. Gud vare ära!)

I södra pelarraden är vid foten av andra pelaren från öster inmurad en marmortavla med följande plattyska inskrift: »Der ael is fet och en stark fisk; mit ledegen henden is he nicht gut to fangen; dat is wis. 1521. Weir en wil vorwaren, de mot neue seke edder kisten an em nicht sparen», vilket betyder: Ålen är fet och en stark fisk; med bara händerna är han icke god att fånga; det är visst. 1521. Var och en som vill förvara honom, den får ej spara nya säckar eller kistor på honom. På sockelns övre del äro uthuggna ett lejon och en lejoninna, som söka fasthålla en slingrande ål. Ålen torde vara en bild av doktor Didrik Slagheck, Kristian II:s onda genius och Stockholms blodbads upphovsman, som undgick svenskarnas, här lejonets och lejoninnans, klor. Enligt Johannes Messenii åsikt skulle ålen föreställa Sverige och lejonerna danskarna.

Bland de mest i ögonen fallande fornminnena är bildgruppen S:t Göran, stridande med draken, vilket konstverk Sten Sture d. ä. lät utföra och skänka till kyrkan år 1489 till minne av slaget på Brunkeberg. S:t Göran skall här föreställa den ädle riksföreståndaren, draken Danmark och prinsessan, som befrias från odjuret, Sverige. Då arbetet, ett storartat träsnideri, stod fullbordat, ansågs det vara det yppersta konstverk. Bildgruppens första plats är omtvistad, men 1528 flyttades »den store Örjanen» till Vårfrukorets dörr, »emedan han borttog allt rummet i kyrkan». Detta kor omfattade den nuvarande sydvästra ingången och platsen öster därom. Härifrån flyttades S:t Göran 1866 till Statens historiska museum men återfördes 1906 till Storkyrkan.

För att konstverkets mästare, Bernt Noetke (Notke), från Lübeck, ej skulle kunna utföra något liknande, säges han hava blivit nedstucken på Rådhuskällaren av herr Stens tjänare. Enligt en annan uppgift återkom han till Lübeck senast 1501.

Efter reformationen blevo på föranstaltande av kyrkoherden Erik Schepperus en mängd helgonbilder borttagna eller flyttade till andra ställen. S:t Göransgruppen fick dock stå kvar.

Närmast koret över den nämnda dopfunten hänger den stora

silverljuskrona, som fältherren greve Jakob De la Gardie 1618 skänkte till minne av sin vigsel med Ebba Brahe, vilken akt skedde här midsommardagen s. å. Kronan, som har 12 armar och är utsirad med 25 bilder, är av högt värde. Som en tack-samhetsgård härför erhöll greven en åm spanskt och en åm rhenskt vin.

Dessutom finnas två ljusstakar, skänkta till kyrkan vid drottning Kristinas kröning av greve Magnus Gabriel De la Gardie, och ett kors med Kristus och Maria av samme givare samt två förgyllda ljusstakar, en gåva av dennes föräldrar, Jakob de la Gardie och Ebba Brahe. Bland kyrkans rika silverförråd är även ett helgonskåp med S:t Nikolai bild inom förgyllda silverornament i upphöjt arbete. Till denna s. k. Nikolaitavla hör ett fodral försett med en inskrift, som upplyser: »Till Guds heliga namns ära och hugnelig ihugkommelse av den härliga seger, som hans kongl. m:t Karl XII:s trupper» under översten greve Adam Ludvig Lewenhaupt och översten Johan Adolf Clout von Jurgensburgh den 19 mars år 1703, 1,300 man starka, »uti Litauen vid Jagarini, ej långt från Birsén, igenom Guds mäktiga bistånd befastade emot 6,000 ryssar och litauer, vilka miste alla deras stycken, fanor, bästa manskap och all æquipage». Guvernören i Kurland Karl Magnus Stuart, som av nämnda manskap sände 900 man under Lewenhaupts befäl, förärade detta skåp till kyrkan.

Till Nikolai kyrkas förnämsta dyrbarheter hör den av riksrådet Adler Salvius skänkta praktfulla altarprydnaden av silver, elfenben och ebenholts, vilken på hans beställning utfördes i Hamburg av augsburgaren Hans Georg Hertel under överinseende av den hamburgske juveleraren Eustachius Erdmüller. Den uppsattses 1654, två år efter Salvii död, av hans 94-åriga änka och uppgives hava kostat 80,000 riksdaler specie, en då ofantlig summa. Sjelva altartavlans mittparti framställer i upphöjt arbete av silver Kristi korsfästelse, nattvard, begravning och uppståndelse. På sidorna härom märkas flera fristående figurer, såsom Moses, Johannes Döparen, de fyra evangelisterna, och högst uppe synes Kristus med gloria och

korsfana. Flygeldörrarna, vilka äro avsedda att skydda silveraltaret, förfärdigades här i landet på kyrkans bekostnad.

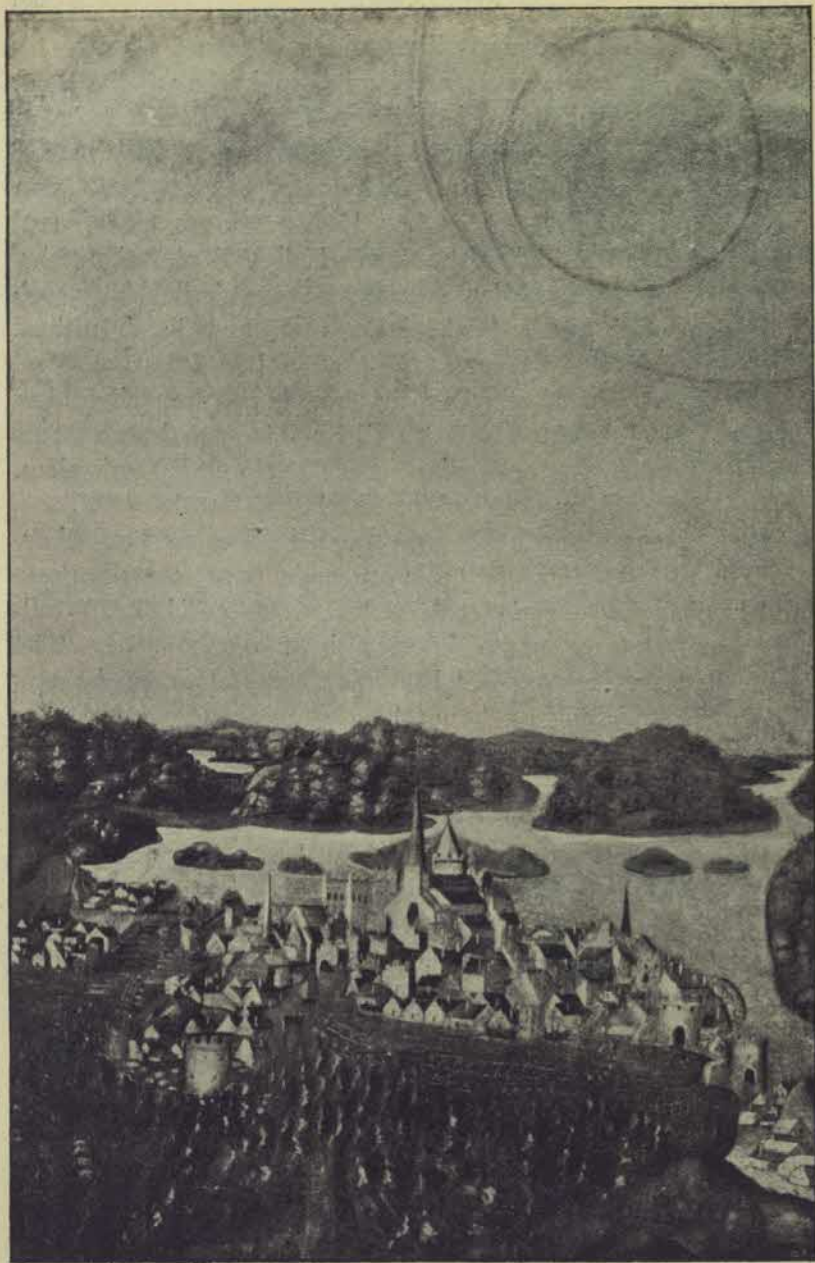
Den första predikstolen skänktes av Gustav Vasa och kallades av katolikerna »korgen». Härifrån predikade »mäster Oluff i korgen» väldeligen. Det uppgives, att den första svenska mässan blivit hållen här 1525. Säkrare torde vara, att det skedde 1527 eller därefter. Enligt Tänkeboken blev det 1529 bestämt, att »den svenska mässan skulle hållas, och skulle man dock lika väl icke lägga platt ned den latinska».

En ny predikstol uppsattes 1605 av Johan III:s och Karl IX:s »faktor», förvaltaren av kronans kopparhandel Anders Larsson. Den skänktes 1701 till Ulrika Eleonora kyrka jämte nämnde köpmans porträtt, vilket nu är återfört till Storkyrkan. Tavlan är försedd med initialerna A. L. och årtalet 1577.

Anders Larsson, son av borgmästaren i Älvsborg Lars Olofsson, föddes 1538, fick 1573 överinseende över rikets kopparhandel, blev »rättfogde» och rådman och erhöll 1576 fullmakt som »kongl. maytz köpman i Stockholm». År 1594 råkade Larsson, som var i Sigismunds tjänst, i tvist med hertig Karl med anledning av kopparhandeln, vilken han förlorade följande år. 1599 »var han sittjande på slottet». Anders Larsson skall hava byggt ett stort hus vid Västerlånggatan, på 1750-talet kallat det Scharenbergska. Över porten satte han bibelspråket: »Herrans välsignelse gör rikan uthan mödo.» Belackare skrevo då nedanför: »Kronones koppar och des öfwervigt gör och något.» Larsson dog omkring 1615.

I stället för denna predikstol förärade 1701 fru Elisabet Funck åt kyrkan den nuvarande dyrbara, rikt förgyllda och utsirade, som är utförd av Burchard Precht. Av samme mästare förfärdigades även 1694 efter Nikodemus Tessin d. y:s ritningar de kungliga stolarna, vilka första gången användes vid Karl XII:s kröning.

På kyrkans norra vägg synes en jättemålning, Den yttersta domen, av David Klöker von Ehrenstrahl, f. 1629 i Hamburg, d. 1698 i Stockholm. Samme mästare har också målat den på östra väggen befintliga tavlan, som föreställer Kristus på

Stockholm från Mälaren år 1535.

korset. Bägge äro målade 1694 och uppsattes i det nyinredda kapellet i det gamla slottet, varifrån de räddades undan branden 1697 och fördes till Storkyrkan, till vilken de 1777 skänktes av Gustav III. De å tavlorna förekommande ansiktena sägas vara porträtt av det samtida hovets damer och herrar.

En annan tavla, vars ålder varit bestridd, är den på norra väggen nära västra ingången uppsatta »vädersolstavlan», vilken föreställer Stockholm från målarsidan och ej härrör från Johan III:s utan, såsom dateringen visar, hans faders tid, från år 1535. Enligt vad som upplystes under rättegången mot Olaus Petri 1539 i anledning av den krutfjärding, som placerats under Gustav Vasas stol i Storkyrkan i ändamål att spränga konungen i luften, har tavlan tillkommit på föranstaltande av mästern Olof och myntmästaren Anders Hansson i avsikt att därmed skrämja majestätet. I konungens anklagelseakt läses: »När för någre år sedan uti Stockholm någre vädersolar syntes på himmelen, då hade både mästern Olof och Anders Hansson där ut av ett stort och svårt bekymmer, brute deras hjärne där ut över så länge, till dess de på det siste finge av andanom uppenbarelsen, vad det skulle betyda, och för den skull läte de förmåle samme syn- eller tecken uppå en tavla, hängde henne i kyrkan i vars mans åsyn deras höge och djupe förstånd till ett vittnesbörd.» Det säges, att mästern Olof hållit en stråffpredikan mot konungen med denna tavla som åskådningsmateriell och menat, att dessa tecken vore ett bevis på överhetens försyndelser. Först fyra år senare fick konungen kännedom härom och gjorde då sin anklagelse.

Sigfrid Aron Forsius, »Sveriges förste astronom», skrev 1608: »Anno 1535 den 30 Aprilis ifrå klockan 7 till 9 om morgonen syntes här i Stockhom 5 solar omkring den rätte med sine ringar, såsom de än i dag här i Stockholms store kyrka på en tavla stå avmålade.» År 1885 försågs tavlan med en inskription på latin, tyska och svenska med ungefär denna uppgift.

Tavlan har renoverats 1636, 1885 och 1907. I mitten synas Storkyrkan och slottet »Tre kronor» med dess koniska spets.

Det norra spetsiga tornet på densamma tillhör Franciskanerklostrets kyrka på nuvarande Riddarholmen, det södra Dominikanerklostrets vid Svartmangatan. På Riddarholmen synas två krenelerade torn, av vilka det norra ännu är i behåll och det södra ingår i »Kungshuset», nu Svea hovrätt.

Av de på Helgeandsholmen synliga tornen, som äro förenade med en mur, skall det östra föreställa yttre Norreport. Söderport och Södertorn framträda tydligt längst i söder ävensom ett annat torn vid nuvarande Kornhamnstorg. Byggnaden överst på Södermalm skall möjligen föreställa ett kapell.

Denna tavla är så mycket värdefullare, som den är den äldsta avbildningen av Stockholm, sedan det träsnitt över staden, vilket Gustav Vasa lät göra i Amsterdam 1524, förkommit. En kopia av detta, den s. k. blodbadsplanschen, från 1676 är dock i behåll.

Uppgiften, att Johan III, skrämnd av himmelstecknen, lätit måla tavlan, härleder sig från en 1620 av Johannes Phrygius, Göteborgs förste kyrkoherde, utgiven skrift.

Söder om orgelläktaren är på västra kyrkväggen i oval ram en allegorisk oljemålning, som före 1866 var placerad under en då befintlig läktare över S:t Göransgruppen.

På samma vägg synes en till större delen utplånad latinsk skrift, innehållande delar av ett bibelspråk jämte årtalet 1594 och förmodligen utgörande rester av ett epitafium.

Utom de nämnda tavlorna förvaras i Storkyrkan en mängd porträtt av dess pastorer från 1600-talet och senare tid.

Av den vid kyrkans västra sida belägna stora vestibulens tio reliefer äro åtta av marmor men i bristfälligt skick, varför de övermålat och förgyllts. De framställa Kristi födelse, dop, hudflängning, korsfästelse, uppståndelse och himmelsfärd, Andens utgjutande och yttersta domen. En nionde relief, föreställande nattvardens instiftande, sitter inne i kyrkan på väggen under orgelläktaren. Alla dessa äro av Königsmarek 1648 tagna från ett kloster i Prag. Dessutom finnas i vestibulen två reliefer i gips, utförda i senare tid.

Då en värmeledning år 1854 infördes i kyrkan, måste dess golv, som till största delen bestod av gravstenar, sänkas omkring en halv meter. Dessa stenar, omkring 120, antecknades och avbildningarna överlämnades till Kungl. biblioteket. Samma stenar äro nu fotograferade och andra värmeelement anordnade än de då mellan de sänkta gravstenarna och ett trögolv framdragna järnrören. Dessutom finnas många gravmonument och epitafier.

Nämnda år påträffades Olavus Petris gravsten, som delvis låg under bänkarna. Av den nötta inskriften på den under predikstolen nu liggande, med ett järnskrank omgivna stenen, kunna urskiljas följande bokstäver: »STER OL — . . D— 1552: Die 10» (april, dödsdagen). På predikstolpelarens sockel är en inskrift med uppgifter om stenen.

På första pelaren sydväst från altaret är ett epitafium över fältmarskalken Simon Grundel Helmfelt och hans fru, Margareta Hedvig von Parr, vilka vila i ett par präktiga koppar-kistor i en framför pelaren belägen grav, delvis täckt av altarringen. Monumentet är tillverkat av svart marmor med prydnader och bilder av alabaster. En sådan föreställer döden, hållande en fana, på vilken i gyllene latinsk skrift läses den avlidne härförarens äreminne.

Helmfelt var född i Stockholm och son av borgmästaren Jakob Grundel, vilken önskade, att sonen skulle ägna sig åt diplomatiska värv och gav honom en därför lämpad uppfostran. Men sonens håg låg åt krigaryrket. Efter förberedelser härför i Holland blev han 1641 Lennart Torstenssons lärjunge och snart överste för ett dragonregemente, adlades 1646 och blev såsom generalmajor tio år senare svårt sårad vid Riga, 1659 generalguvernör över Ingermanland och Keks-holms län, 1668 fältmarskalk och några år senare riksråd och friherre. Under Karl XI:s krig med Danmark var han den ledande befälhavaren och segrade i slagen vid Halmstad, Lund och Landskrona. I den sistnämnda drabbningen blev han dödligt sårad av en kula, som träffade honom i bröstet. Helmfelt ägde större boklig bildning än samtidens krigare, gynnade

därför vetenskap och konst genom donationer, särskilt till stipendier åt studenter vid Uppsala universitet.

Å södra väggen är ett av Karl XII rest monument i mörk marmor över den namnkunnige målaren David Klöker von Ehrenstrahl. Överst synes dennes porträttmedaljong, och därunder läses en latinsk inskription.

Historie-, porträtt- och djurmålaren E. föddes i Hamburg 1629, och tjänstgjorde i det svenska kansliet vid fredsunderhandlingarna i Osnabrück. I hans göromål där ingick även att texta och utsira dokument. Härunder utvecklades hans färgsinne och lust för teckning, varför han efter freden begav sig till Holland för att studera målarkonsten. Genom en där utförd tavla ådrog han sig en svensk magnats uppmärksamhet och inkallades 1651 till Sverige, där han fick tjänst hos drottning Maria Eleonora. Med hennes bistånd företog han en studieresa till Tyskland och Italien. Ehuru protestant underhölls han i Rom under fem år av en kardinal och tog starka intryck av den store Pietro Berettini da Cortona, som då stod på höjden av sitt mästerskap. Efter sju års bortovaro återkallades han 1661 till Sverige av drottning Hedvig Eleonora, blev hovmålare, adlades med namnet Ehrenstrahl och utnämndes till hovintendent. De i Storkyrkan befintliga tavlorna räknas till hans bästa. Andra bland hans yppersta äro »Karl XI:s kröning» på Drottningholm, Plafonden i riddarhussalen, »Ryktet, dikterande för historien», »Sanningen, upptäckt av tiden», m. fl., som äro spridda över hela riket. Hästvännen Karl XI var synnerligen förtjust i Ehrenstrahls djurmålningar och lät sina springare förevigas av hans mästarhand. Den store konstnären, på sin tid en av Europas förnämsta, avled i Stockholm den 23 okt. 1698.

Väster härom är en präktig marmorvård över riksrådet Adler Salvius och hans maka, Margareta Pedersdotter Skuthe. Monumentet har två över varandra ställda rader av kolonner. I den nedre synes en bild av Kristus med ett kors i handen och på ömse sidor två knäböjande personer. Överst är en annan bild och den avlidnes vapen. Bilderna äro av ala-

baster. Alla inskrifter äro på latin. I denna grav vilar också den ryktbare karolinen fältmarskalken Karl Gustav Rehn-sköld, som härstammade från en dotter av Margareta Skuthe i hennes första gifte och avled 1722. Graven är omgiven av ett järnskrank.

Johan Adler Salvius föddes 1590 i Strängnäs, där hans fader var ombudsman, syndikus. Efter dennes död tog biskop Petrus Jonæ den för sin stora begåvning bemärkte gossen i sin vård och sände honom efter någon tid till Uppsala universitet. Här förvärvade han snart ett kungligt stipendium. Med tillhjälp av detta och med understöd från en rik guldsmed, mecklenburgaren Lorens Hartmann, vars son han undervisade, studerade han vidare i Tyskland, Holland, Frankrike och Italien och blev 1614 fil. doktor, varefter han genom Axel Oxenstiernas försorg kom i tillfälle att taga kännedom om främmande länders lagar och ekonomi. Sedan han i Montpellier vunnit juris doktorsgraden, blev han assessor i Svea hovrätt, fick 1620 i uppdrag att utarbete planen för Göteborgs anläggning på dess nuvarande plats och blev fyra år senare adlad, varvid han antog namnet Adler Salvius.

Han följde sedan konungen i fält såsom sekreterare och användes i åtskilliga beskickningar. 1629 blev han såsom svenskt sändebud avvisad från fredsunderhandlingarna i Lübeck, men följande år var det han, som vid Älvsnabben uppsatte krigsförklaringen mot kejsaren. Efter slaget vid Breitenfeld utnämndes han till hovråd och svensk resident i Hamburg, återkallades 1634 till Sverige, där han utarbetade instruktioner för de nya ämbetsverken, men efter två år sändes han åter till Hamburg, emedan ingen annan ansågs skicklig att där leda den svenska politiken. Under de långvariga fredsunderhandlingarna i Westfalen förde Adler Salvius drottning Kristinas talan, medan greve Johan Oxenstierna följde sin faders, rikskanslerns, föreskrifter. Trots dennes och Per Brahes invändningar i avseende på hans börd blev han efter slutet fred upphöjd till riksråd. »När man söker goda råd», svarade drottningen, »frågar man icke efter sexton anor.»

Efter 14 år kom Adler Salvius åter till fäderneslandet, uppsatte då förslaget om arvsrätt till kronan för pfalzgreven Karl Gustavs blivande barn och anlidades, ehuru tillhörande lågadeln, så ofta av Kristina i regeringsärenden, att det väckte högadelns avund. För att stilla den upphöjde hon honom i friherrligt stånd. Efter att 1651 hava lett fredsunderhandlingarna med Polen, vilka höllos i Lübeck, skulle han även året därpå dit avgå som sändebud men insjuknade och dog den 24 augusti.

Margareta Skúthe, som var änka efter den nämnde guldsmeden och 60-årig gifte sig med Adler Salvius, hade troget följt honom under alla hans beskickningar och resor. Hon var vid makens död 92 år.

Adler Salvius var en man med lysande själs gåvor, en mästare i förställningens konst och en av de skickligaste diplomater, Sverige någonsin ägt. Men han klandrades för sitt begär efter rikedom. Ej heller voro hans seder de renaste. Drottning Kristinas ynnest fick han och efter honom änkan drygt betala med lån, som aldrig återgäldades.

I det västra hörnet vid norra väggen är ståthållaren Lars Skytte, den kände Johan Skyttes broder, jämte sin fru, Anna Posse, begravnen. Ovan sarkofagen, som är av trä, ligga deras bilder, huggna i sten, och på väggen ovanför hänga skytte- och possevapnen. Skytte dog 1634.

I en markerad nisch invid denna grav påträffades vid den sista reparationen ett upprättstående lik, som där ännu förvaras.

På norra sidan av den nämnda pelaren är ett pryddigt marmorepitafium med vapensköld och latinsk inskrift över landshövdingen på Gottland Ludvig Fritz, död 1666.

På sakristiväggen och norra läktarens västra sida har rikskanslern Axel Oxenstierna låtit uppresa ett pryddigt epitafium av svart och vit marmor över sina i unga år avlidna barn, Åke, Maria och Gabriel. Överst äro de oxenstiernska och bååtska, föräldrarnas, vapen.

Därnedanför vila under en vackert uthuggen häll Johan III:s hovmarskalk frih. Olof Rynings till Tyresö maka, Karin Bielke, och hennes två barn.

Öster om läktaren utmed norra väggen ligger en större stenhäll med vapen och bilder av en riddare med gemål och två barn. Därunder vilar troligen greve Gustav Johansson av släkten Tre rosor, den bekante Ture Jönssons sonson och Kristina Gyllenstiernas son i hennes andra gifte. Grevens maka i första giften, Ingeborg Kristoffersdotter Röd, död 1558, och hans sonhustru, Brita Johansdotter Bielke, hava med säkerhet där sin sista vilostad.

Bredvid på norra väggen är en tavla av ljus metall med svart ram. Inskriften angiver, att där nedanför ligger begravnen överståthållaren i Stockholm greve Johan Kristoffer von Düring, död 1759.

Düring, en broder till Karl XII:s följeslagare från Turkiet till Stralsund, Otto Fredrik, föddes i Bremen 1695 och trädde 1712 i kung Karls tjänst. För visad tapperhet vid Stralsund, där brodern stupade, utnämndes han till överste, följde konungen på den äventyrliga överfarten till Trälleborg, deltog 1718 i belägringen av Fredrikshald och senare i kustförsvaret mot ryssarna, varefter han steg till generallöjtnant.

Liksom många av Karl XII:s krigare längtade han efter tillfälle att få hämnas på ryssarna, men omsider svalnade iveren, så att han, ehuru tillhörande hattpartiet, förde den mogna besinningens talan. Efter nederlaget vid Villmanstrand 1741 erbjöds honom förgäves överbefälet efter greve Charles Emil Lewenhaupt. Han slöt sig nu till mössorna och avgick som sändebud till Ryssland, för vars räkning han under åren 1746—1747 medelst utdelande av penningssummor sökte bearbeta stämningen för hattarnas störtande, vilket dock misslyckades. Då vid Adolf Fredriks tronbestigning vänskapen mellan hovet och hattpartiet brast, utnämndes Düring till fältmarskalk och upphöjdes i grevligt stånd. Sedan han 1753 blivit Stockholms överståthållare, inträdde en försoning mellan honom och hattpartiet, varvid han motsatte sig hovets maktutvidgningsplaner.

Düring dog nämnda år i Stockholm, efterlämnande änkan, Katarina Margareta Bonde, men ingen manlig avkomma.

Utmed norra väggen är vidare ett epitafium av marmor med bronsfigurer över riksmarskalken greve Johan Gabriel Stenbock, född 1640 och död ogift 1705. Överst på den höga vårdens synes grevens porträtt i en medaljong. Nedanför är graven.

Hans fader var krigaren från Gustav II Adolfs dagar Fredrik Stenbock, och modern var Per Brahe d. y:s dotter Beata Margareta. För sin skönhet och ståtliga hållning, sin skicklighet i dans, ritt, fäktning och andra ridderliga övningar vann han drottning Kristinas gunst och blev hennes kammарpage, utnämndes sedan till drottning Hedvig Eleonoras hovmarskalk, blev riksskattmästare och riksråd och vid 33 års ålder riksmarskalk, vilket ämbete han innehade till sin död. Mot denne man förfor Karl XI med mildhet vid reduktionen. Ehuru han ej var någon gunstling eller räknades bland de förtroligaste rådgivarna, hörde han dock i nära 40 år till de mest inflytelserika inom rådet.

År 1829 begärde Stenbocks släktingar hos konungen tillåtelse att öppna graven, emedan dessa »förmenade, att där förvarades åtskilliga stenbockska släkten tillhörande papper, akter, familjedokument och andra effekter». Kyrkorådet, som »ägde kännedom därom, att graven blivit övermurad med ett ganska starkt valv», avstyrkte ansökningsen, emedan anledning fanns »till den förmodan, att denna dyrbara grav, med vad däruti är, borde förbliva i det skick, varuti den under 124 års tid fått vara orubbad, och varigenom kongl. rådet J. G. Stenbock synes hava velat freda sitt ensamma stoft åtminstone mot människovåldets åverkan». På grund härav och andra betänkligheter blev släktingarnas anhållan av k. m:t avslagen.

Öster om Stenbockska graven vilar tyska församlingens kyrkoherde Kristoffer Bezelius, i den latinska inskriptionen kallad »vårt sekels vältalighet». Han dog 1684.

Norr om denna grav invid muren ligger kyrkans äldsta bevarade gravsten. Den härstammar från år 1476. Därunder vilar en borgmästare Magnus Erics.

Mitt framför Stenbockska epitafet ligger en sten med ett uthugget tremastat fartyg och årtalet 1555. Inskriften där-omkring upplyser, att Gustav Vasas skeppare Olof Eriksson här blivit begravnen. Denne »Olof Skeppare» var fader till Ericus Olai Schepperus, som under Johan III:s tid först var en ivrig anhängare av dennes liturgi men sedan avföll därifrån, varför konungen kallade honom »vändekåpa» och satte honom i fängelse. Frigiven efter Johans död utnämndes han till kyrkoherde i Storkyrkan, där han alltefter krigslyckans växlingar häcklade Sigismund eller hertig Karl. Till följd härav avsattes han och dömdes till ett års fängelse. Det oakttat utnämndes han kort efteråt till kyrkoherde i Uppsala och sedan i Enköping, där han dog 1620.

Norr om altaret vid östra väggen är ett monument över här-föraren Jäspcr Matsson Cruus (Krus) och hans fru, Beata Pontusdotter De la Gardie. På en murad upphöjning, som utgör själva graven, ligga deras i sandsten huggna bilder och vapen. Nedanför bildernas huvud läses en minnesskrift.

Jäspcr Cruus var född i Finland på obekant tid och son av ståthållaren på Tavastehus Mats Larsson och Anna Leijon. Uppfostrad till krigare blev Cruus 1601 under kriget med Polen ryttmästare, tillfångatogs vid Kokenhusen, utväxlades sedermera, blev ståthållare på Reval och överste befallningshavande över allt krigsfolk i Finland, Estland och Livland.

Under kriget med Danmark kallades han 1611 till fältöverste i Västergötland med befallning att föra kriget över till danskarnas eget område. Sedan han i febr. 1612 erövrat och bränt Nya Lödöse, förhärjade han Hisingen, plundrade och ödelade Kungälv. Mot Bohus förmådde han dock intet, enär han saknade belägringsartilleri, men ett förfärligt öde drabbade Bohuslän. Alla byar och gårdar gingo upp i rök, kreatur och lösöre bortfördes, allmogen dödades, var den påträffades. Även en del av öarna skövlades. Sedan strövtåget sträckt sig ända upp till Fredriksstads portar drog sig fältherren med rikt byte tillbaka för att vaka över Västergötland. Detta härjningståg är känt under namnet »brännefejden».

Men Jäsper Cruus kom dock sedan att utföra större och ädlare krigsdater, varför han av Gustav II Adolf utnämndes till generalfältöverste och 1615 till riksskattmästare. Vid konungens kröning slogs han till riddare. Cruus dog den 1 nov. 1622.

På västra sidan av den pelare, å vilken Didrik Slaghecks stentavla är anbragt, läses å en bronstavla en latinsk minneskrift över pastor primarius Benediktus Petri Leucovius, vilken avled av pesten 1623.

Å pelarens östra sida är ett epitafium med porträtt och latinsk inskrift över riddarhusets förste sekreterare, Johan Larsson, vilken var nära att mista sin tjänst, emedan han ej var adelsman. Till förekommande härav blev han adlad med namnet von Ridderhusen. Han dog 1648.

Ett på pelaren mitt emot predikstolen uppsatt epitafium med tvenne porträtt erinrar om borgmästaren i Stockholm Hans Hansson och dennes fru, Birgitta Larssdotter, föräldrar till predikstolens givarinna, Elisabet, gift med assessorn i bergskollegium Johan Funck, vilka även hava sin grav i kyrkan.

Bland många andra i kyrkan begravna märkligare personer må nämnas den rike köpmannen Erik Larsson von der Linde jämte hans andra fru, Vendela Lohrman, köpmannen Tomas Funck och flera av samma släkt.

Här slumrar Johan Stiernhöök, kallad »den svenska lagfarenhetens fader», död 1675, och dennes tvenne söner, Andreas och Olof, även de rättslärda män, den förre död 1686, den senare samma år som fadern. På dennes under ålderdomen inträffade blindhet var Olof hans »öga och hand». Här vila de frejdade arkitekterna Nikodemus Tessin, den äldre död 1681, den yngre 1728, Erik Palm skiöld, död 1686, och Elias Palm skiöld, död 1719, far och son, båda arkivforskare och samlare, kända genom den stora Palm skiöldska samlingen i Uppsala universitets bibliotek. Här har den store husägaren Lydert Bartels-Adlerschiöld sedan år 1700 sitt trånga vilorum, här ligger stum den store vältalaren, latinaren Andreas Norcopensis, Karl XII:s lärare, adlad Nordenhielm, död i Stockholm 1694.

I Storkyrkan hava alla Sveriges regenter alltifrån Karl XII blivt krönta med undantag av Ulrika Eleonora, som föredrog Uppsala, och Gustav IV Adolf, som valde Norrköping, samt Gustav V, som ej lät kröna sig. Konungarna Hans och Kristian II kröntes i Storkyrkan, likaså Gustav Vasa, drottning Kristina och flera kungliga gemåler, däribland Karin Månsdotter.

Vid portarna till den söder om kyrkan belägna kyrkogården synas sedan 1702 fyra i sandsten huggna kvinnobilder i kroppsstorlek, de första under bar himmel i Stockholm uppsatta bildstoder. De på västra sidan befintliga föreställa Hoppet med ankaret, Försiktigheten med orm och spegel, de på östra sidan Dygden med sol på bröstet och Lydnaden med betsel.

Storkyrkobrinken. Brinkens övre del från Västerlånggatan till Trångsund kallades under medeltiden och senare S:t Nikolai eller S:t Niklas port, dess nedre del hette S:t Laurentii gränd.

Nr 1 **Storkyrkobrinken.** Se nr 2 A Trångsund!

Nr 3 **Storkyrkobrinken** har länge kallats »Kronan». En sägen förtäljer, att Karl XII på återvägen från kröningen i Storkyrkan, där han själv satte kronan på sitt huvud, utanför detta hus varit nära att förlora den. Under ritten skall den just här hava fallit av hans huvud men, innan den nådde gatan, hava uppfångats av riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock. Antagligare är, att den ålderdomliga kronan varit en skylt för det 1693 här inrättade apoteket Kronan, eller att den härstammar från den tid under 1600-talet, då »det kungliga postmästareämbetet» här hade sin huvudlokal. Se Apotek!

Tomten jämte ett stenhus ägdes 1616 av »konstrik» Mårten Welamsson Weiler och 1620 efter dennes död av hans broder riksvärdien Hans Weiler, som uppförde det nuvarande huset. Det äldre huset hade haft flera kända ägare. Det antages även med stor sannolikhet, att det var detta hus, som biskop Hans Brask ägde vid S:t Niklas port 1517.

Då Hans Weiler 1656 avled, ärvdes det av hans måg överpostdirektören Johan von Beijer, en brandenburgare, som av Axel Oxenstierna anställdes i svensk tjänst.

Från 1600-talet härstamma de präktiga kalkstensportalerna vid gatan och gården, ekportarna, murarna och de sirliga ankarlutarna.

Nr 5 Storkyrkobrinken, nr 5 Prästgatan, torde vara uppfört av Mårten Weiler, som 1607 ägde denna tomt. Hans efterleverskas hus nämnes 1620. Under 1700- och 1800-talen är det ombyggt. Portalen och säteritaket äro från det förstnämnda århundradet.

Nr 2 Storkyrkobrinken, Axel Oxenstiernas hus. Sedan rikskanslern Axel Oxenstierna förvärvat den kronan tillhöriga öppna platsen, Skolbacken, ännu 1613 kallad kyrkogården, väster om slottet, var det hans avsikt att där uppföra ett palats efter ritningar av Nikodemus Tessin d. ä. Arbetet påbörjades med avbröts 1654 till följd av rikskanslerns död, sedan endast den södra flygeln fullbordats. Detta hus, väl bibehållet från den tiden, har tagits i anspråk av olika ämbetsverk. Ända långt in i förra århundradet kallades det Gamla banken, enär riksbanken där hade sina lokaler till 1680. Det inköptes av kronan på 1740-talet och uppläts sedan åt kammarrevisionen, blev bostad för de kungliga pagerna, innehades av bergskollegium, telegrafverket, statistiska centralbyrån och inrymmer nu finansdepartementet.

På platsen öster om det nuvarande huset nr 2 Storkyrkobrinken låg den äldsta Skolstugan, uppförd 1431 och riven efter 120 år. Se nr 13 Skärgårdsgatan!

På Oxenstiernska tomten har man vid grävning i vår tid påträffat människoben, varför det antages, att här varit en begravningsplats, möjligen för missdådare, enär bödeln bodde i trakten.

Nr 4 Storkyrkobrinken har tillhört generalpostmästaren Johan von Beijer, som byggt det i mitten av 1600-talet. Han var född i Berlin och dog 1669 i Stockholm. Det märkligaste minnet från hans tid har gårdshuset med alla dess dekorativa anordningar, som äro enastående i staden och möjligen efterbildningar från De la Gardieska palatset, Makalös. Även gårdsidan av gathuset är prydd med ornament från Beijers tid, vilka antagas hava tillhört Stockholms gamla slott.

År 1759 förändrades husets utseende genom reparation och ännu mer 1859, då den femte våningen uppfördes. Här fanns antagligen det första postkontoret i Stockholm.

År 1635 fick Andreas Weichel från Leipzig fullmakt att ordna postväsendet i Sverige och blev följande år postmästare i Stockholm. Efter hans död blev sekreteraren i handelskollegium Johan Beijer 1642 rikspostmästare. Han dog 1669.

På denna tomt torde reformatorn Olaus Petris hus hava legat. Se

nr 6 Storkyrkobrinken, nr 3 Prästgatan! I mitten av 1600-talet, då gator och kvarter blevo föremål för en genomgripande förändring, revs det medeltida hus, som hattstofferaren Henrik Nijth eller Niet här ägde 1616 och hans son Kristoffer innehade 1650. Att yttermurarna kvarstå av det hus, som uppfördes i det rivnas ställe före 1656, då Kristoffer dog, framgår av ankarjärens form. Till samma tid hör även portalens överstycke. År 1780, då möbelhandlaren K. A. Grevesmühl var dess ägare, blev det omdanat.

På de tomter, där husen nr 4 och 6 nu stå, funnos tidigare tre hus, av vilka Olaus Petri 1527 förvärvade det mellersta. Härom heter det i hans Tänkebok lördagen den 20 juli s. å.: »Samma dagh stodh mester Olaff secretarius up for rätten och hade vår nådigeste herres breff under hans nådes secret om det husabyte, som han gjordt hade med Sielegården i såå motte, at hans nade var til fridz och unte thet till godhe, att han thet byte göra motte. Huset, som mester Olaff i gen fick, är beläghit i S:ti Nicolai port påå nörre sidhen näst nidhen for Litzle Påuals hus med gård och träbygning, alldeles som huset uppbyggt är och under Sielegården leghot haffuer, och thet hus, som Sielegården i gen fick, är beläghet vestantil paa Longa gatun öffuerst i Mattes Mortinsons grendt», den fjärde gränden från Gråmunkegränd eller nuvarande Gåsgränd. I nämnda brev yttrar kung Gösta: »— — och än doch samma Sielegårdz hus pläger meer renta än thet andra til 3 mark, äre vij lika uel tillfrijdz, at thet byte skeer utan alt vedherlagh för then velvilelige tienist, som for:de mester Olaff altijdh beuisar til thet

menige betzste och än ytermere beuisa måå. Tess til visse late vij hengia vort secrete nidhen for thetta breff.»

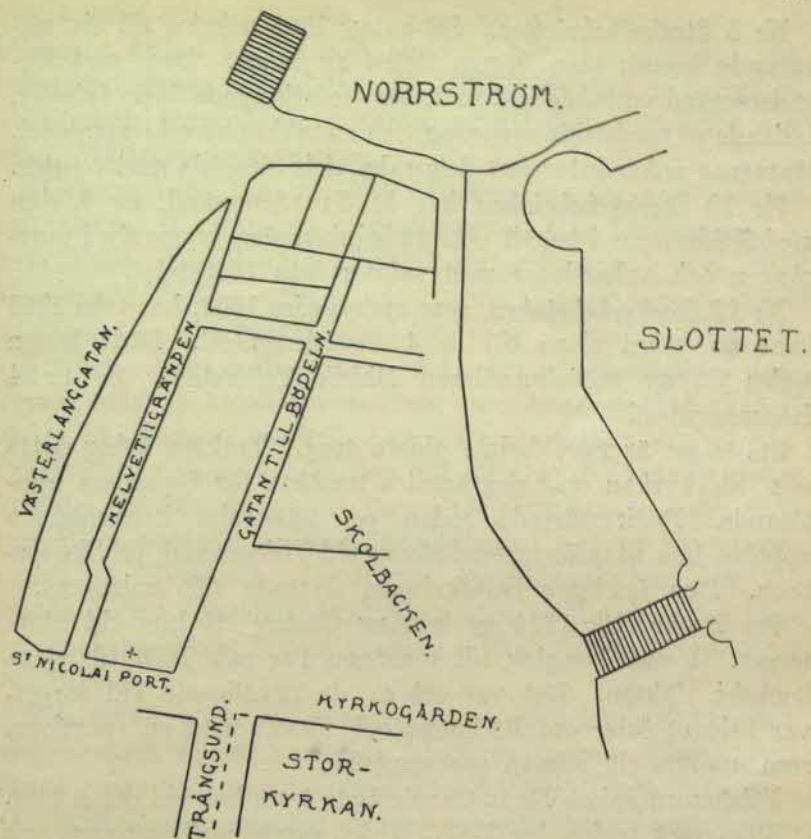
1529 måndagen den 20 september »kom», enligt Tänkeboken, »Mortin sverdzslipere i S:ti Nicolai port for retten med abbattissenes och conuentz incigel aff Skogh closter, lydendes, huru hon med hela conuentz samtyckie såldt och upplatit honom itt stenhush i S:ti Nicolai port på norra sidhona nest nedhen for mester Olaffz hus, hörnhuset i Helvites gatune . . .»

Nämnde Litzle Paual, »Lille Pål», kallas även Pähl Joenson och Påffual Jonsson. 1563 sålde hans arvingar huset, som låg överst i gränden på norra sidan, alltså nedanför Oxenstiernska tomten, som då var obebyggd. Efter flera ägare kom huset 1630 till riksvårdien och kyrkovården Hans Weiler, som även ägde nr 3 Storkyrkobrinken. Denne sålde huset till sin måg »Herr Johan Beiger» (Beijer).

På 1400-talet tillhörde huset närmast Helvetesgränden, nuvarande nr 6, Klara kloster. 1526 nämnes »valvet, som är över lilla gatan mot S:t Clare hus», och 1549 var den myndige Peder Clemetsson, »Per i Porten», fader till Virginia, Erik XIV:s älskarinna, här husägare.

Olaus Petris hus tillhörde 1448 Själagården. Efter reformatorns död 1552 innehade hans änka, Kristina, huset. Det kallas 1563 »sal. mester Olofs stenhush». Det 1527 förvärvade trähuset hade alltså ersatts med ett nytt. Antagligen har det i senare tid genom arv kommit i ärkebiskopen Laurentius Petris ägo, och 1597 har det tillhört ärkebiskopen Abraham Angermannus och därefter genom arv dennes måg kyrkoherden i Växjö Niels Krokus, som 1620 för »900 trinde slagne daler» sålde det till doktor Petrus Laurentii Gothus Tingstadius, predikant i Stockholm», kaplan först i Klara, sedan i Nikolai. 1630 sålde arvingarna efter »Päder Tingstadt» huset till mäster Jakobus Bure Zebrazyntius, kyrkoherde i Stockholm, sedan biskop i Strängnäs.

Otroligt är ej, att mäster Olof gjorde husbytet av den anledningen, att hans svärmoder, »hustru Malin i Porten», eller hennes man ägde hus i härheten. 1550 var hon gift med

Plan öfver trakten vid Storkyrkobrinken i början av 1500-talet.
Tecknet + utmärker platsen för Olavus Petris hus.

Mechil i Porten, som då sålde ett hus, hustruns fäderne-, antagligen nordvästra hörnet av Storkyrkobrinken och Västerlånggatan, till sin måg »Erik Kyrkotjänare» i Uppsala.

Genom Helvetet gick »Gatan till bödeln» öster om Helvetesgränden. Bödeln hade sin bostad vid en tvärgränd i nordöstra delen av denna gata, vilken nämnes 1528.

Här låg troligen Myntet 1433. Det flyttades sedan till nuvarande nr 6 Skärgårdsgatan och kallades 1511 Gamla myntet. Måhända fick därefter bödeln sin bostad här.

Nr 8 Storkyrkobrinken. Då gatan 1651 utlades till sin nuvarande bredd, revs främre delen av huset. Dess mot Urvädersgränd vettande del, nr 1, har tre utkragade övervåningar, tydande på medeltida ursprung, och en tåkkupa med trappgavel. Murarnas ankarlutar äro dels raka, dels försedda med voluter.

Nr 10 Storkyrkobrinken har åt Urvädersgränd, nr 3, sina medelstidsmurar i behåll och åt brinken sina kryssvalv i portgången och ankarlutar med voluter från 1650-talet.

Nr 12 Storkyrkobrinken, som ombyggdes 1862, har från 1762 kvar en välvd altan till nr 4 Urvädersgränd. Båda husen ägdes då av möbelhandlaren Didrik Tellerstedt. Se nr 4 Köpmangatan!

Stortorget är Stockholms äldsta torg. Trakten kring detta och Storkyrkan var den mest eftersökta för bostäders uppförande. Dock började redan på 1400-talet herremännen uppföra hus utanför muren, såsom vid Fiskastrand, nu Skeppsbron. Den fattigare befolkningen flyttade till malmarna.

Per Brahe fick 1544 av konung Gustav ett hus vid Stortorget. Detta övergick till sonsonen Per och 1670 till stenbockska släkten. Det var ett av de prydligaste vid torget, var beläget öster om Rådhuset och försett med en »porticus, som uppläts till allmän spatsergång».

Fältherren Jakob De la Gardie ägde även hus vid detta torg.

Stortorget reglerades 1767, då det gamla rådhuset revs och på dess plats grund lades för Börsen. I detta rådhus funnos fängelserum, däribland ett, »vita hästen», som var synnerligen avskytt och användes för frambringande av bekännelser. Här insattes 1741 av hattpartiet friherre Gustav Johan Gyllenstierna för hemliga underhandlingar med Ryssland. Han dömdes sedan till livstidsfängelse, stod i halsjärn på Gustav Adolfs torg och därefter i varje stad, som genomfärdades på vägen till Marstrand, där straffet skulle avtjänas. I samma rum och av samma skäl blev även hävdatecknaren Johan Archenholtz, f. 1695, d. 1777, under två dygn pinad utan att förmås till den bekännelse, som samma politiska parti åstundade, men likväl dömdes han till en månads fängelse vid vatten och bröd,

vilket straff sedan skärptes till fängelse »på behaglig tid». Då mössorna sedan kommo till makten, blev han frigiven och arbetade i deras »krigsråd». På Rådhuset fanns åt torget en utbyggnad, burspråket, varifrån menigheten tilltalades och erhöll viktigare upplysningar.

Stortorget var i äldre tider skådeplatsen för avrättningar och andra då offentliga bestraffningar. Här halshöggs 1437 Erik Puke, Engelbrekts medhjälpare, och den 3 juni 1605 Hogenskild Bielke, »den gamle räven», »basiliken», uttryck av Karl IX, som misstänkte honom för stämplingar mot sig och riket. Den gamle Hogenskild, som på riksdagen i Linköping 1600 ej kunde överbevisas om riksfarliga stämplingar, sattes då i fängelse, varifrån han ej frigavs förrän nämnda dag. Giktbruten och sjuk blev han till följd av brevväxling, som andades hat mot konungen, buret till avrättsplatsen och mottog där i sittande ställning bödelshugget. Hans huvud spikades på Söderport. De övriga kvarlevorna begrovos vid västra dörren i Riddarholmskyrkan men fördes sedan till hans och makans, Anna Stures, gravkor i Ekebyborna kyrka, söder om Boren.

Till minne av den massavrättning, Stockholms blodbad, som Kristian II här anställde, blevo på torget nedlagda fyra stenar, vilka tillsamman bildade årtalet 1520. Dessa försvunno, då torgbrunnen grävdes efter börsbyggnadens fullbordande.

I långa tider stod på detta torg mitt för Kåkbrinken en bild, som än i dag kan beses på Rådhuset och därför må erhålla sin historia.

Ordet »kåk», som vanligen betecknar en fallfärdig eller bristfällig byggnad, hette i det äldre språket, t. ex. i Visby stadslag, »kác» och betydde schavott eller skampåle. Samma betydelse har ordet »kagh» i Skånelagen. 1477 nämnes Kaakbrinken i Stockholm.

Det var ett nesligt straff att stå vid kåken till allmän åskådning och begabbelse. Skulle straffet skärpas med spö eller ris, skedde detta ofta vid kåken men även annorstädes, såsom i rådstugan eller bödelshuset. Så t. ex. blev 1545 en mång-

lerska, som narrat två barn upp till Galgberget på Södra malmen och där frångit dem deras silverbälten »benådad till hudflängning i bödelsstugan», vilken lindring skedde på »Margareta Leijonhuvuds, vår nådiga frus, förbön».

Till kåken hörde även spöpålen. Under 1500- och 1600-talen kallades kåken även »stupen», vilket ord erinrar om stupstock. År 1602 blev en kvinna, som förut stått vid kåken och, ehuru förvisad från staden, dit återkommit, dömd att »stå vid stupen och bliva rätt väl kvastad». En tjuv vid namn Masson blev 1608 vid rådhusrätten tillfrågad, om han ville »njuta livet och bliva mästerman i Uppsala» eller hängas i galgen. Han valde det förra och »blev strax havder för stupen», där hans öron avskuros, varefter »han strax förskickades till Uppsala» för att tillträda sin befattning.

Vid slutet av 1500-talet fanns ej kåken på Stortorget, men 1602 restes där åter »stupen, som länge nog haver varit utanför staden. Gud låte rätten och rättvisan vara innanför staden och stadens murar och icke utanför! Då går all ting väl till, ty där synden bliver straffad, där bliver Gud ärad och prisad», heter det i stadens Tänkebok.

År 1647 beslöts, att en kåk skulle uppföras med av sandsten huggna trappor, och att »ett justitiæbeläte av fin mässingmalm uti sin rätta gestalt utan all mangel och väl utpolerat och skåttfri skulle gjutas och på kåken uppsättas». Det hela blev en anordning med plattform, trappor och skampåle, ovan vilken den av Gerhard Meyer, den förste styckgjutaren i Stockholm med detta namn, gjutna bilden två år senare uppsattes. Denna figur, klädd i kyller och toppig hatt såsom en herreman under samma tid, bar ett ris i handen och kallades »Kopparmatte». Det säges, att en tysk borgmästare i Stockholm ombesörjt bildens förfärdigande och därvid sökt åstadkomma likhet med en sin ämbetsbroder, till vilken han hyste agg.

År 1776, sedan Börsen tillkommit, flyttades kåken med tillbehör till Packartorget, nuvarande Norrmalmstorg. Där uppsattes också en trähäst, på vars vassa rygg obarmhärtiga korsvenner erhöles en straffritt.

Men i början av 1800-talet kände sig där boende familjer mycket besvärade av de förrättningar, som utfördes inför deras ögon, varför de anhöllo om straffredskapens förflyttning. Skampålen uppställdes då på Träsktorget, nu Roslagstorg. Här stod Kopparmatte till 1833, då den en ovädersnatt plötsligt föll ned från sin upphöjda ställning, men kåken stod kvar till 1857, två år efter spöstraffets avskaffande.

I den tyska »Roland», en bild, som ännu förekommer i flera städer, såsom Bremen och Halberstadt, hade Kopparmatte sin motsvarighet. Den gamla bronsbilden fick utstå mången hård dust med stadens gatpojkar och de olyckliga, som ville utkräva hämnd för obehagliga stunder, som tillbragts vid hans fötter. Nu är den uppställd i en förstuga i Rådhuset å Kungsholmen.

Nr 1 Stortorget, nr 26 Köpmangatan. Vid slutet av 1600-talet tillhörde huset å denna tomt fältherren Nils Turesson Bielke, känd från slaget vid Lund 1676. Huset, som ombyggdes på 1690-talet och 1874 samt sedan, har de gamla murarna kvar. Under senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet tillhörde det släkten Grevesmühl.

Nr 3 Stortorget, nr 17 Köpmangatan, nr 7 Svartmangatan, Grillska huset. Den 5 sept. 1649 erhöll handlanden Hans Bremer fastebrev på sitt »store, nybyggde hus vid Store torget». Tomten med ett hus lär hava ägts av Sten Sture d. ä. Husets nuvarande utseende skiljer sig oväsentligt från det ursprungliga. Vid en ombyggnad 1914 skonades den nedre trappuppgången jämte räcken. En stentavla, som finnes i förstugan och förut suttit över portalen, bär följande inskrift: »Drey schöne Ding sind, die beyde Gott und den Menschen wohlgefallen. Wenn Brüder eins sind, und die Nachbarn sich lieb haben und Mann und Weib sich mit einander wohlbegehen. Syrach 25 cap. Hans Bremer. Anna Höyers.» År 1660 nämner den danske läkaren Gerhard Stalhoff »s.(alig) Hanns Bremers schöne Gaard».

Mot slutet av 1600-talet hade huset övergått till guldsmeden Antony Grill, inkallad från Augsburg, död i Stockholm omkring 1675.

För sin skicklighet i myntproberingskonsten utnämndes han till riksguardien, »riksvärdin», men fortfor med sitt yrke, som även drevs av sonen med samma namn. Denne blev också faderns efterträdare som tjänsteman vid myntverket och mäkta rik. Riksvärdien, riksguardien, även myntguardien, hade inseende över den riktiga halten av guld, silver och tennarbeten, sedermera även över pärlor och juveler.

Antony d. y:s son Abraham ägnade sig åt handel, var frikostig och understödde rikligt behövande, försträckte också kronan betydliga summor och gav på 1720-talet första anledningen till inrättandet av borgerskapets änkhuss.

Abraham Grill inköpte 1718 det med sitt hus sammanhängande nr 7 Svartmangatan, som på 1750-talet genomgick en ombyggnad.

Abrahams son Klas övertog vid 20 års ålder 1725, då fadern dog, dennes handel. Genom Klas Grill blev detta handelshus större och mäktigare, drev med egna fartyg handel på Ostindien och hade ett eget varv på Ladugårdslandet vid södra änden av Grev Magnigatan. Den utfyllning, som för varvets skull gjordes i sjön, kallades Terra nova (Nya landet). Platsen inköptes 1816 av staten och planerades till exercisplats för andra livgardet. Nu sträcka sig där delar av Strandvägen, Banér- och Torstenssonsgatorna.

Utän ränta försköt kommerserådet Klas Grill penningar till uppförandet av Stockholms observatorium, bidrog till stiftandet av vetenskapsakademien, inlöste 1748 med stor förlust riksbankens sedlar och räddade dess utländska kredit. Han understödde naturforskare och konstnärer, samlade dyrbara tavelgallerier, som blevo bevarade på hans bruksegendomar Österby och Godegård. Utom dessa ägde han Söderfors och Iggesund samt flera fabriker i Stockholm och sysselsatte i sina olika verksamhetsgrenar över 4,000 personer. Under sina tre sista år bebodde han det av honom köpta Torstenssonska palatset, nr 1 Fredsgatan, och dog där 1767.

Mot slutet av sin levnad invecklades Grill tillika med sin yngre broder Johan Abraham i den s. k. kiermanska växelpro-

cessen och dömdes av mössorna 1766 till en återbetalningsskyldighet av fem tunnor guld. Hattarna upphävde snart denna dom och nedsatte summan.

Den nämnde Johan Abraham Grill, som 1747 blev delägare i firman, var även mecenat och en mycket ombetrodd och rik man. Liksom flertalet av Stockholms borgerskap var han konungskt sinnad. Då Gustav III för genomförandet av revolutionen behövde kontanta medel, stod honom Johan Abraham Grill till tjänst. Det säges, att pengar från Grillska huset buros till slottet i baljor med en överfyllnad av murbruk. Denne högt ansedde stockholmsborgare dog 1799.

Om de båda bröderna överensstämde med varandra i tänkesätt och handlingar, så var förhållandet annorlunda med deras fruar. Klas Grills fru, som var hans kusin, utmärkte sig liksom maken genom bildning och smak, medan Johan Abrahams kära hälft förde stort hus och utvecklade en sådan lyx, att hon därvid fördunklade själva drottning Lovisa, som dock var utom tävlan.

Nr 5 Stortorget torde härstamma från 1600-talets förra hälft, om vilken tid ankarslutarna med sina dubbla voluter påminna. Inne på gården finnas två arkader, vilande på kolonner. Huset har ägts av stadsläkaren i Stockholm, assessorn i collegium medicum holländaren Johan van der Hoorn, som jämte sina föräldrar flytt till Sverige. Han dog i Stockholm 1724. I slutet av samma århundrade tillhörde det kramhandlaren Jan Sundbeck.

Nr 7 Stortorget. Under 1500-talet lågo här två hus, av vilka det östra ägdes av en Jakob Turesson och det västra av Johan III:s kammartjänare och giftblandare Filip Kern. På 1700-talet uppfördes det nuvarande huset, vilket 1816 påbyggdes med fjärde och femte våningarna. Sitt nuvarande yttre har huset från 1863.

Nr 9 Stortorget, »Kulan», har sitt namn efter den kanonkula, som är inmurad i knuten och säges »hava blivit avskjuten från Brunkeberg och varit ämnad åt Kristian II, som här satt vid ett fönster». Då huset 1795 av möbelhandlanden F. K. H.

Grevesmühl nybyggdes, insattes åter kulan »såsom ett gammalt monument, vilket för dess ålder förtjänar sin aktning». I det då rivna huset hade skalden J. H. Kellgren haft sin bostad.

Nr 2 Stortorget, Börsen. Länge hade Stockholms handlande måst sammanträda på Stortorget, innan 1661 »till stadsens heder och nödtorft blev resolverat att bygga en anseelig beurse på Järntorget, däruti banco-, packhus, frakt- och tolagskammrar tillika kan begripas». Härav blev dock intet. Först 1754, då rådhusrätten erhöll lokaler i Bondeska palatset vid Riddarhustorget, raserades det gamla Rådhuset, till vars tomt lades de inköpta Polusska och Grubbensska. Här började arbetet med börsbyggnaden 1767 men erhöll ingen fart, förrän efter 1773, då friherre Karl Sparre, en ny Klas Fleming, blev överståthållare. Börsen fullbordades 1776. Flera byster pryda dess salar, såsom nämnde Karl Sparres, modellerad av Sergel, greve Samuel av Ugglas, Jonas Alströmers, utförd av L'Archevesque, kryddkramhandlaren Per Asplunds med fleras. Stockholms borgerskap, som av tacksamhet och tillgivenhet bekostade Sparres byst, lät även måla hans porträtt, vilket uppsattes på Rådhuset, samt slå en skådepenning till hans åminnelse. Till hans bostad inköptes Tessinska palatset. Se nr 4 Slottsbacken!

Nr 16 Stortorget. År 1638 ägdes de två här belägna husen av Kristoffer Sjöblad och såldes då till hovapotekaren Filip Schmidt, som av Gustav II Adolf inkallades från Tyskland och erhöll tillåtelse att hit flytta slottets medikamentsförråd. Schmidts sonsöner adlades med namnet Wulffschmidt. I sandstensportalens vid Solgränd slutsten läsas bokstäverna J. S., B. N., Johan Scharenberg, Beata Nebb, samt årtalet 1765. Föregående år hade dåvarande ägaren, apotekaren Johan Scharenberg, verkställt sammanslagning av husen och en ombyggnad särskilt av den del av det nuvarande huset, som vetter åt Prästgatan. Av detta apotekshus har kvarteret namnet Aeskulapius.

En över källardörren vid brinken uppsatt fris bär inskriften: »Quo nos fata trahunt retrahuntque, sequamur (Vart än ödet

oss för, så låtom oss följa)!» Stenen påträffades vid en reparation 1905.

Nr 18 Stortorget, på vars tomt skinnaren Hans Sigfridtz 1620 och hans änka 1646 ägde ett hus, torde av ankarslutarna att döma hava ursprungliga murar.

Nr 20 Stortorget, Ribbingska huset. Murarna leda delvis sitt ursprung från medeltiden. Vid Kåkbrinken synes en trappgavel, som tillhör huset, i vars framsida den i början av 1600-talet rådande smaken framträder. Huset skänktes 1627 av riksrådet Bo Ribbing till dennes systerson Bengt Kavle. 1649 övergick det till skinnaren Johan Eberhard Schantz, stamfader för adliga ätten von Schantz, och hans maka, Maria Sigfridtz, varefter en ombyggnad skedde följande år. Här om vittnar inskriften å portalen: »Befehl dem Herrn deine Wege und hoffe auf ihn! Er wird's wohl machen. I. E. S., M. S. A:o 1650.»

Schantz ägde även det med detta hus sammanbyggda nr 18.

Det är antagligt, att huset vid brinken, nr 20, fanns 1479, då det köptes av Peder Kanngjutare. Sägna, att de å husets torgsida anbragta stenplattorna äro lika många som offren i Stockholms blodbad, saknar all grund. År 1905 restaurerades de båda husen.

Nr 22 Stortorget, nr 1 Kåkbrinken. Källaren med nedgången från Kåkbrinken härstammar från medeltiden. Den övre våningen är utkragad. Till husets äldsta tid förskriver sig även en övertjärad runsten i sockelmuren vid Prästgatan samt en kanon, vilken tjänar som »avvisare» mellan denna gata och brinken. 1489 ägdes huset av S:t Kristoffers altare i Storkyrkan och på 1630-talet av överståthållaren och riksrådet Johan Berendes. Det såldes 1652 av hans andra fru, Ingeborg Kurck, till »kongl. köksmästaren» Evald Wolff, som var gift med drottning Kristinas kock Kasper Crumbügel's änka, varefter det övergick till sonen Polykarpus Crumbügel. Denne blev drottningens kammartjänare och adlades med namnet Cronhielm, blev 1675 friherre samt dog som landshövding i Västerås. Den reparation, som företogs 1758, har säkerligen givit huset dess nuvarande utseende.

Strömparterren, som anlades 1832 nedanför Norrbro på den forna Barkarholmen, där det stora slakthuset stod, kallades på 1850-talet Josefinelund.

Strömsborg, den minsta av Stockholms bebyggda holmar, hette fordomdags Stenskär. Den donerades 1647 av drottning Kristina till greve Gustav Gustavsson av Vasaborg men återföll till kronan efter dennes död 1653. Vartill den sedan användes, är ej bekant, men 1747 kom ägaren av Rosenhaneska palatset på Riddarholmen handlanden Berge Olofsson Ström i besittning av densamma. Han gjorde utfyllningar vid skäret, sammanband det medelst en bro med ett annat mindre och uppförde ett stenhus, som för några år sedan måste vika för ett nytt, i förhållande till holmen alltför stort och smaklöst. År 1771 inrättades där ett allmänt badhus, som även är i mannaminne liksom de lummiga träden från 1797, vilka omgävo det lilla värdshuset, särskilt känt för sina »kräftsexor». Senare ägare efter Ström voro traktören M. Benediktus och stallmästaren Bergencreutz.

Stureparken, f. d. Kammeckerska tomten, uppläts på 1600-talet till begravningsplats för fattiga inom Hedvig Eleonora församling. Efter pesten 1710 var den så överfylld med lik, att jorden knappt täckte dem. År 1834 och senare begrovos där många, som avlidit i kolera, varför den kallades Kolerakyrkogården, tills den ordnades som park och fick sitt nuvarande namn.

Nr 26 Styrmansgatan. Ägare: 1751 pistolsmeden A. Forsbeck, 1755 sjömannen E. Vadström, 1767 hovskräddaren M. Forsman, 1773 vaktmästaren J. Bergenquist, 1775 skeppstimmermannen G. Svanberg. Det av årens tyngd bågnande trähuset torde i ålder hava få jämlikar på Östermalm.

Nr 28 Styrmansgatan. Ägare: 1735 amiralitetsskepparen E. Ringman, 1739 skeppstimmermannen P. Karlsson Brask, 1765 porslinsritaren J. Öberg, 1767 trumslagaren K. Lindroth, s. å. vedbäraren J. Norin.

Nr 31 Surbrunnsgatan. Gatan har sitt namn efter den forna hälsokällan »Surbrunnen», belägen på den tomt, som nu upp-

tages av huset nr 31 Surbrunnsgatan och 37 Tulegatan. På 1880-talet innehades platsen av Stockholms stads trädgård. I källarna till det för några år sedan uppförda huset ger sig hälsobrunnen ännu till känna genom så stark fukt, att träväggarna delvis redan förmultnat.

Denna hälsokälla upptogs »på en öde plats» 1689 av kaplanen i S:t Olof, nu Adolf Fredrik, Petter Muur. Arkiatern Johan van der Hoorn var den förste brunnsläkaren där. Se nr 5 Stortorget!

Nr 45 Surbrunnsgatan. I det här belägna envåningsträhuset med det brutna taket föddes 1833 grundläggaren av Nordiska museet, fil. d.r. Artur Immanuel Hazelius, död 1901.

Sutthofs bro, vid Stadsgårdshamnen. Handlanden Petter Sutthof ägde här på 1780-talet en tomt. Här var det bekanta värdshuset Lokatten beläget. Det nämnes av Bellman i flera av Fredmans epistlar, såsom nr 11, 59 och i nr 77: »Lokatten lyser med taggar och klor, skylten på stängen den knakar och viner . . .»

Svartensgatan. Namnet kan härledas från borgmästaren Olof Svart, som på 1530-talet fick en tomt på Södermalm, eller från senare kända husägare med samma namn eller från kyrkobetjänten i Katarina Johan Andersson Schwart, som avled 1674 och ägde ett hus i gatans hörn vid Östgötagatan, f. d. Tullportsgatan.

Svartmangatan. Namnet är känt från 1300-talet. Den kallas omväxlande Svartbrödra-, Svartmunka- och Svartmangatan efter klostret, från vilket gatan utgick. Vid Svartmangatan och Stortorget hade företrädesvis adeln och guldsmeder, som fordom stodo högt i anseende, sina hus.

Nr 7 Svartmangatan. Se nr 3 Stortorget!

Nr 9 Svartmangatan är antagligen ett 1600-talshus och upptager två tomter. Å den norra fanns 1786 ett fyrvåningshus, av vilket den forna förstugans valv är i behåll. Det södra huset har tillhört köpmannen Klas Grill. Se nr 3 Stortorget! Båda ägdes sedan av nummerlotteriet, tills detta 1841 upphörde, varefter de övergingo till sundhetskollegium, som 1877

ombildades till medicinalstyrelsen. De ombyggdes på 1840-talet, utan att fasaden förändrades. Gården mot Grillska huset avdelades genom arkader. Se nr 19 Jakobsgatan!

Nr 11 Svartmangatan. Ett par ankarslutar åt gården med bokstäverna N. P. angiva husets okände byggherre. Huset ombyggdes 1862.

Nr 15 Svartmangatan. Se nr 18 Kindstugatan!

Nr 17 Svartmangatan. Se nr 13 Kindstugatan!

Nr 19 Svartmangatan har sina murar med y-formiga ankarslutar från 1600-talet eller tidigare och ombyggdes i mitten av 1700-talet.

Nr 25 Svartmangatan, nr 10 Skärgårdsgatan, Tyska brunnen. På denna tomt stod 1655 ett hus, som tillhörde Samuel Ziervogel, vilken här innehade sitt apotek Svanen, varom kvarterets latinska namn Cygnus påminner. Äntagligen revs detta hus 1787, då brunnsbyggnaden uppsattes av arkitekten Erik Palmstedt. Den framför planen stående byggnaden består alltifrån 1600-talet av två hus. Det östra har mot Tyska skolgränd en halv trappgavel, som torde stamma från 1500-talet och skonades vid ombyggnaden i slutet av 1600-talet liksom även portalens överstycke vid Skärgårdsgatan. Vid nämnda ombyggnad torde frontespisen vid Skärgårdsgatan och ankarslutarna med voluter och upprullat blad hava tillkommit. På 1780-talet sammanbyggdes de båda husens konkava fasader och fingo en gemensam ingång. Skillnaden dem emellan kan lätt iakttagas mitt över den med doriska pelare prydda portalen.

Nr 27 Svartmangatan. På 1530-talet ägde amiralen Jakob Bagge här ett hus, vilket givit den angränsande Baggensgatan dess namn. Den kallades 1596 Jakob Bagges gata. På husets gårdssida sitter en y-formig ankarslut. Till det väsentligaste ombyggdes detta hörnhus 1851.

Nr 6 Svartmangatan. Husets ankarslutar angiva dels med siffror dess ålder, dels med bokstäverna M. I. K., B. P. D. dess första ägare. Det är byggt 1620 av riksskattmästaren Jäspér Matsson Cruus (Krus) och hans fru, Britta Pontusdotter De la

Gardie. Som Stockholms stad vid den tiden led brist på anständiga härbärgen, avsåg Cruus med sitt stora bygge att bereda bostäder åt utländska beskickningar och erhöll privilegium att »i det hus, han låtit bygga vid Svartmangatan till prydnad för staden och bekvämlighet för sådant värdshus, varuti främmande gesanter och andre ståndspersoner kunna härbärgerade bliva, alltid skulle få säljas vin, i var mans hand huset ock framdeles komma måtte». Riksskattmästarens dotter Anna Maria blev på 1650-talet gift med fältmarskalken greve Karl Mauritz Lewenhaupt. Deras vapen ses ovan den praktfulla portalen. Dess entablement, överstycke, med avbruten fronton prydes av två lejon och uppbäres av toskanska kolonner. Huset påbyggdes 1807 och genomgick då en större förändring.

Nr 8 Svartmangatan. Se nr 11 Skomakargatan!

Nr 10 Svartmangatan är till det yttre och inre väl bibehållet sedan år 1755, då det uppfördes av skraddarmästaren Lorens Kiöler, vars namn det en längre tid fick bära. Gårdshusets ankarslutar bilda årtalet 1760. Detta är sålunda något yngre.

Nr 14 och 16 Svartmangatan. Å den norra tomtens norra del stod 1729 ett »urgammalt» trevåningshus samt ett tvåvåningshus, år 1717 »helt gammalt». Dessa hus voro under 1600-talet »Stora kyrkians pastoris hus» och övergingo till Tyska kyrkan 1667. Söder om nämnda hus låg ett annat, vilket från 1627 till 1656 begagnades till riddarhus, vars gård sträckte sig ned till Prästgatan 27 och 29 och kallades den »gamble Riddarhus platsen». Såväl dessa som angränsande tomter förvärvades av Tyska kyrkan omkring år 1700. År 1880 uppfördes här en större nybyggnad. Se Riddarhuset!

Nr 18 Svartmangatan. På 1650-talet ägdes tomten av apotekaren Ziervogel och har sedan ägts av apotekare ända till 1878. 1896 genomgick huset en fullständig ombyggnad och har endast källaren kvar från äldre tid. Se Apotek!

Nr 20 Svartmangatan. Det vid den öppna gårdens södra sida belägna huset torde vara uppfört av målaren David Klöcker von Ehrenstrahl, vilken 1666 köpte tomten, som även bär nr 33 Prästgatan.

19. Palats och kåkar.

Här var måhända den plats, där Ehrenstrahl utarbetade sina jättemålningar. En kvadratisk sal i andra våningen kallas ännu Ehrenstrahls atelier. 1757 övergick egendomen till hovkällarmästaren och donatorn Per Henrik Fuhrman och hans maka Maria Götz, vilka därefter ombyggde huset. Gården är avstängd från Tyska brunnspan genom en mur. Ovan porten läsas i ett järngaller byggherrens och hans frus initialer i monogram. Här hade Fuhrman sin källare, f. d. Storkällaren, som varit belägen i det gamla rådhuset. Den innehades av honom 1760 och flyttades hit, då Börsen skulle byggas. Källarmästaren nämnes av Bellman i Fredmans sånger nr 22: »Självs Fuhrman marskalk är så grann . . .» och i nr 23: »Tänk, Fuhrman, som sist marskalk var, i dag han för prestav! . . .»

Genom Fuhrmans testamente kom tyska församlingen i besittning av huset. På denna tomt och den norr därom belägna, som upptages av nr 18 vid samma gata, torde Svartbrödrakyrkan hava legat och dess kyrkogård. Vid grundgrävning å tomten till huset

nr 22 Svartmangatan har man 1904 funnit benrester, kranier och andra delar av människoskelett, så placerade, att de tyda på en här belägen kyrkogård och i sådant fall Svartbrödraklostrets.

Kryssvalven i den långa portgången härstamma från 1600-talet liksom en numera oljemålad toskansk kolonn av röd kalksten i andra våningens trappa och möjligen järnräcket.

På 1550-talet tillhörde ett hus på västra delen av tomten Willam Lhusen. Se nr 79 Västerlånggatan! Efter många ombyggen är huset nu folkskola för Nikolai församling.

Nr 24 Svartmangatan. Här låg, såsom en karta av år 1547 visar, det av konung Magnus Ladulås 1336 anlagda dominikanerklostret, vars munkar efter sina dräkter kallades svartbröder eller svartmunkar. Av en gravyr från 1500-talet kan man också döma om dess läge. 1407 brann klostret ned men var 1436 återuppbyggt och raserades 1547. Källaren under det nuvarande husets södra del torde härstamma från medeltiden. Man finner där ståtliga kryssvalv. I murarna hava spisar varit anbragta.

Det hela kvarteret omfattande huset kvarstår, ehuru förändrat, sedan 1627, då Karl Karlsson Gyllenhielm uppförde det till sin bostad. Över de nu försvunna källardörrarna sitta tre stentavlor, vilka alla bära dennes och hans frus vapen. Den ena har följande inskrift: »Carl Carelsson Gildenhelm, Freyherr auv Berqvarn, Herr zu Suntbodyholm und Caseby, Richsrath und Admiral, Christina Ribbing, Freyherrin auf Berqvarn, Frawe auf Suntbodyholm und Caseby. 1627.» En genomgripande modernisering av Gyllenhielmska huset skedde 1878.

I Svartbrödraklostret mötte Karl Knutsson riksrådet Erik Puke 1436. Här gömde han sina skatter, då han första gången måste avsäga sig kronan och lämna riket. Dessa togos och bortfördes sedan av Kristian I. På ett möte 1457 beslöts där att inkalla denne i riket. Där valdes 1501 Sten Sture d. ä. till riksföreståndare.

Följande år avhämtades dit från Stockholms slott konung Hans hjältemodiga gemål, drottning Kristina av Sachsen, sedan hon, ledsagad av biskop Mattias från Strängnäs och herr Sten Kristersson, på Nikolai kyrkogård sammanträffat med Sten Stures maka, fru Ingeborg Tott.

Efter tre dagars vistelse i klostret fick hon veta, att den danska flottan hade anlänt till hennes undsättning vid det tappra försvaret av slottet, som hon efter åtta månaders belägring hade måst uppgiva. Därefter fördes hon till Vadstena och vidare till danska gränsen.

År 1527 uttog Gustav Vasa från detta kloster »itt förgyllt kors — 52 lödiga marker 4 lod, itt S:t Annæ belete — 12 lödiga marker 6¹/₂ lod, itt rökelsekar — vog 4 lödiga marker 6 lod».

Klostret stängdes 1533.

I mäster Olofs Tänkebok heter det den 6 juni 1547: »Anno Domini 1547. Dhå brötz Swartmunka klöster nidher i grundh och fördis tiill slottet.» 1549 utbetalades åkarpengar för 253 lass grus, som från klostret fördes ut i sjön vid Söderport. En del av materialet användes till slottsbygget och ingår måhända även i det nuvarande Stockholms slott.

Nr 40 Sveavägen. Sällskapet Pro patria (för fäderneslandet) säges leda sitt ursprung från det av Engelbrekt och Karl Knutsson stiftade svenska lantgillet, som hade till motto: »Religionen, konungen och fäderneslandet», och som efter många skiften 1766 huvudsakligen genom presidenten Edvard Carleson förändrades till ett ordenssällskap, som verkade för nyttiga kunskapers spridande samt handelns, lantbrukets och slöjdernas befrämjande. För dessa ändamål bildades 1767 ett särskilt utskott, som nu bär namnet kungliga patriotiska sällskapets förvaltningsutskott. Sällskapet Pro patria valde välgörenheten till sin uppgift och fick 1798 tillstånd att sätta ordet »kungliga» framför namnet. Dessutom utdelar det medaljer för att uppmuntra medborgerliga dygder, oegennyttiga handlingar och trogen tjänst. En frukt av sällskapets verksamhet är det med nr 40 vid Sveavägen, förut Stora Badstugatan, belägna barnbördshuset, som där inrättades i ett från handlanden och bryggaren Karl Rehn år 1779 inköpt hus. På denna plats är dock nu ett lämpligare hus uppfört. Denna inrättning grundades 1774 av assessorn i collegium medicum Kristian Ramström med lokal i dåvarande nr 7 Rörstrandsgatan och erhöll 1853 nya grundregler.

Svedenborgsgatan bär namn efter Emanuel Svedenborg, naturforskaren och andeskådaren, som ägde huset nr 43 Hornsgatan.

Svenska läkarsällskapet. Se nr 19 Jakobsgatan!

Svenska slöjdföreningen stiftades år 1844 av flera fosterländskt sinnade män, däribland tecknaren och kulturforskaren Nils Månsson Mandelgren, född 1813, död 1899. Som föreningens huvudändamål uppställdes »att befrämja svenska konstflitens och näringarnas, varibland de s. k. husslöjdernas, förkovran, så att inhemska tillverkningar må genom godhet och pris göra de utländska mindre behövlige och begärlige». Se nr 44 Mäster Samuelsgatan!

Sven Vintappargränd. Sven Staffansson var 1595 »kongl. maj:ts vintappare». Hans änka fick 1620 ett hus på Helgeandsholmen.

Nr 2 **Sven Vintappargränd**, som sträcker sig över kvarterets mitt till Överskärargränd, blev byggt mellan 1625 och 1651, har prydliga ankarslutar med voluter och upprullat blad å bägge fasaderna och bevarar bottenvåningens förstuga från sin första tid.

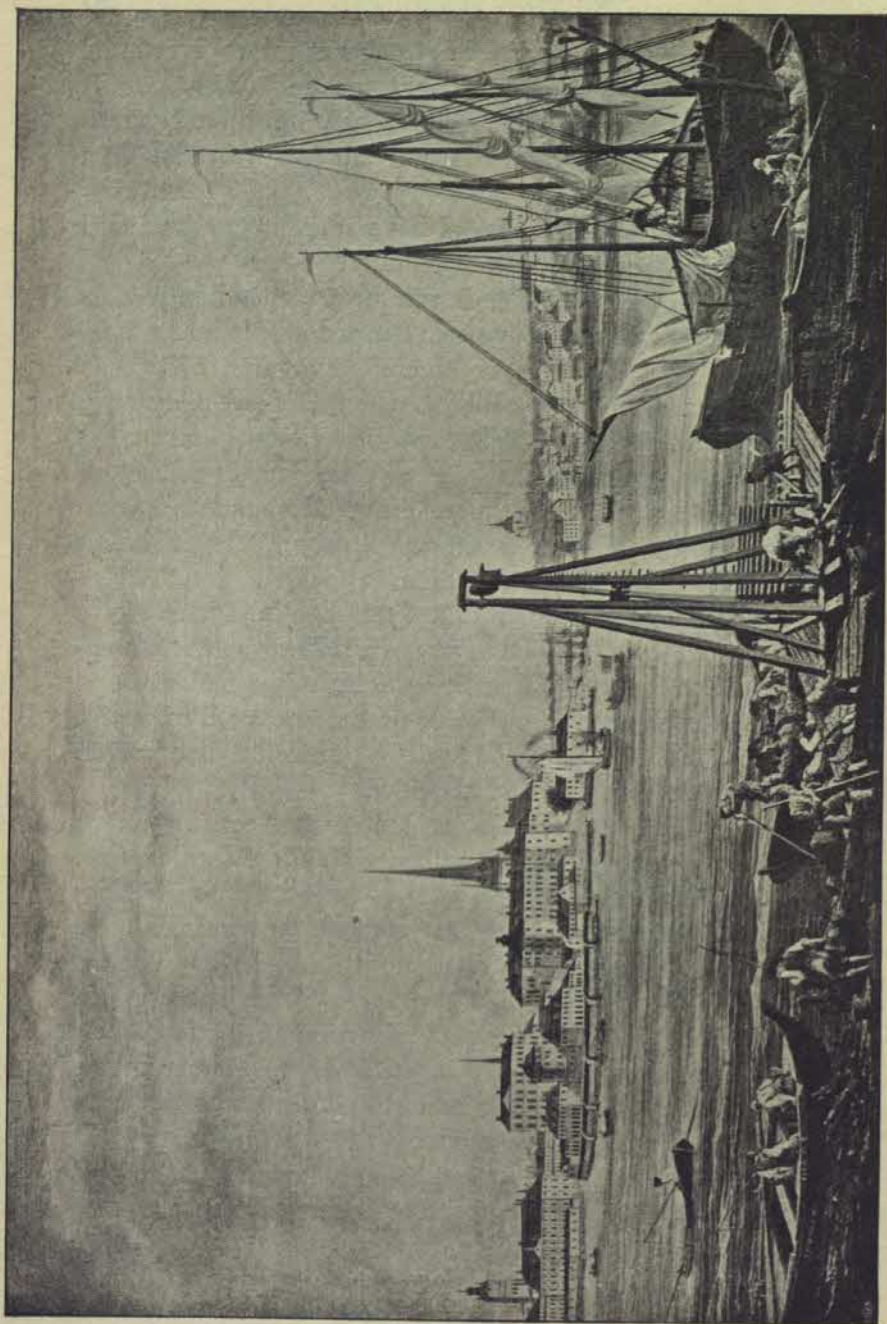
Nr 3 och 4 **Sven Vintappargränd** hava raka ankarslutar med upprullat blad och murar från 1600-talet.

Söderbergs trappor. 1750 ägde strumpvävargesällen Anders Söderberg ett hus vid trätrapporna, som ledde upp från Stadsgrårdshamnen. Detta ärvdes av sonen, tröjvävaren Ulrik, och sonsonen, strump- och halsduksvävaren Johan Söderberg, känd för sina i mitten av 1800-talet tillverkade granna yllehalsdukar, s. k. comfortables, en mycket vinstgivande och över hela riket spridd artikel, som grundlade hans förmögenhet. Härav donerade han 2,000,000 kronor till Stockholms högskola. Till Katarina församling, i vilken han föddes 1810, levde och verkade till sin död 1892, skänkte han en större tomt för uppförande av ett nytt folkskolhus, och frimurarbarnhuset, vars direktör han varit, och för vilket han visat en outtröttlig offervillighet, blev i hans testamente även frikostigt ihågkommet. Söderberg avled ogift. Sannolikt har någon av dessa män anordnat denna trafikled.

Södermalm. Den södra malmen, den forna Åsön, blev ej så tidigt bebyggd som den norra, vilken tillhörde Klara kloster. Åt alla, som ville bygga och bo på dess tomter, förlänade Magnus Ladulås 1258 samma rättigheter, som stadens borgare ägde.

Södermalm däremot förblev länge endast ett »mulbete», där danskarna så sent som 1436 rövade borgarnas boskap, som gick i vall utanför »Södra tornet». Även under Gustav Vasas tid omnämnes denna stadsdel som en utmark. Av de få hus, som där blivit uppförda, fann han vid sitt intåg i Stockholm den 23 juni 1523 intet enda bebott.

Över ön gick den s. k. Götavägen, som ensam ledde till rikets södra delar, innan Hornstullsvägen i en senare tid anlades. Den förra vägen hade ungefär följande sträckning. Den började vid Söderport, fortsatte över Södermalmstorg och uppåt Rep-

Storkyrkan, Riddarhuset, f. d. Rosenhaneska palatset, »Birger Jarls torn», Kungshuset, Riddarholmskyrkan och Södermalm med Katarina och Maria kyrkor år 1769.

slagargatan, gick sedan österut nedanför Pelarbacken, vid Södra bantorget, över åsen i Götgatans riktning till Skanstull och vidare över Brännkyrka och Huddinge till Fittja. Se Pelarbacken!

Den nuvarande södra vägen genom Hornstull upptogs i början av 1660-talet, då en färja inrättades för överfarten över sundet. 1668 ålades staden att bygga en bro. Det var en pålbro, som dock snart måste ersättas med en flottbro. Se Hornstull!

Utmed vägen, där Södermalmstorg nu ligger, blev Tyrgils Knutsson avrättad den 10 febr. 1306, enligt Rimkrönikan »innanför staden, där bysens fä gick, 1306», och över graven uppsattes ett »tjäll med altare».

Sedan liket flyttats till Gråmunkekyrkan, stod länge ett kors för att utmärka platsen, där den folkkäre marsken ljöt döden.

Ett Helga kors kapell på nedre Södermalm nämnes i forna tider, men var det stått, är obekant. Enligt en äldre åsikt har det varit beläget längst ned vid S:t Paulsgatan, där man vid grävning i en trädgård funnit likrester, vilket förhållande åtminstone kan leda tanken på en begravningsplats. Numera antages, att Helga kors kapell låg i närheten av Katarina kyrka och Kapellgränd.

Södermalm erhöll en förbättrad gatindelning efter eldsvådorna 1723 och 1759, varefter stenhus mera allmänt byggdes.

Södermalmstorg är på en karta av 1547 utmärkt som en öppen plats. Det utstakades 1636 och reglerades ytterligare 1759.

På torgets norra sida befinnes det lilla stenhus, som ända till Gustav V:s tronbestigning i mer än 100 år inrymt den på Södermalm förlagda delen av högvakten, vilken förut hade sin plats i en av Södra stadshusets flyglar vid torgets motsatta sida.

Södertorn, som låg öster om Södermalmstorg, revs 1695 och vällen på ömse sidor därom 1698. Då järnvägen på 1860-talet drogs fram genom Södra bergen, voro ännu tydliga delar av tornet kvar, och ännu finnas väl lämningar av detsamma under gatan vid sydöstra hörnet av nr 18 Västra Slussgatan.

Nr 7 Södermalmstorg. Vid torgets östra sida ligger en med arkader försedd byggnad, som uppfördes 1817 och länge kallats »Stadens nya hus». Under detta hade f. d. Bryggarämbetets hus, »Pelikan», nr 4 Brunnsgränd, sina ved- och lagerkällare, vilkas anläggande medgåvos av överståthållarämbetet 1765, emedan Bryggarämbetets hus saknade erforderliga sådana.

Nr 4 Södermalms torg. Dess förste kände ägare var riksrådet Johan Skytte, som avled 1645. Huset omtalas 1652 såsom Skyttens hus. År 1676 uppgives »fru Anna Skytt» såsom ägare, därefter hennes son, riksrådet Göran Göransson Gyllenstierna, vars arvingar 1698 sålde det till sekreteraren Johan Grubbenschöld. 1711 ägdes det av dennes änka, Britta Lovisin, som även innehade det 1721. Det sistnämnda året hölls där »ett litet krögerij av cofferdie änkan Anna Berg». Ännu i många år, exempelvis 1740, var Grubbenschölds änka innehavare av huset, vilket hennes arvingar 1755 sålde till tobaksmannafabrikanten Jakob Crons änka. Huset brann 1759 och stod länge oreparerat. Sedan den tiden har det ofta växlat ägare och undergick 1907 en genomgripande ombyggnad. Kryssvalven i den långa portgången blevo då bevarade.

Nr 6 Södermalmstorg ägdes 1715 av Verner Groen, »traficant», handelsresande, och 1744 av vinhandlaren Petter Stens änka. 1786 sålde köpmannen Anders Liedroths änka, Kristina Johanna, född Groen, huset till köpmannen Georg Fredrik Diedrichsson, och 1828 var köpmannen H. N. Beskow dess ägare.

I husets bottenvåning äro ursprungliga kryssvalv. Vid en nyligen företagen restaurering påträffades i en av källarna en djup brunn.

Nr 8 Södermalms torg. Ett härvarande stenhus såldes 1696 av vinskänken Johan Glock till kommissarien H. Isenstierna, som dog 1701. Se nr 4 Hornsgatan! Hans änka, Eva Hök, gifte om sig med lagmannen Karl Broman, död 1722. Huset ägdes sedan av änkan och hennes båda mäns arvingar, däribland presidenten friherre Erland Broman och justitie-

kanslern J. Ceder-Bielke, varför huset kallades än Isenstiernska, än Cederbielkeska, än Bromanska. Sedan det 1759 härjats av eld, ombyggdes det 1760 av dåvarande ägaren, handlanden Daniel Hedenström. Vissa delar av murarna voro så oskadade, att de kunde bibehållas, varom ankarjärnen ännu vittna. Sedan har huset i mycket förändrats genom reparationer. Portalen med droppar i överstycket härrör från 1760-talet.

Nr 11 Södermannagatan, nr 32 Kocksgatan, uppgives vara 190 år gammalt. 1776 erhöll handlanden Hans Beijer tillstånd att göra en tillbyggnad på detta hus.

Nr 13 Södermannagatan. Härvarande tomt och hus ägdes 1766 av tobaksfabrikören Karl Johan Lingström.

Nr 47 Södermannagatan, Lilla Blecktornet. År 1781 anhöll kattunfabrikören Niklas Sjöberg om tillstånd att påbygga sitt stenhus en våning.

Nr 55 A Södermannagatan, Stora Blecktornet. I södra flöjeln läsas bokstäverna D. & D. B., i den norra C. H. År 1777 erhöll slaktaråldermannen Vilhelm Djurberg tillstånd att bygga det nuvarande huset, vilket i huvudsak bevarar sitt utseende från 1856, då ägaren, hovrättsrådet Kristoffer (Christopher) Hedenström, företog en om- och tillbyggnad. Bokstäverna i den ena flöjeln torde tyda på denne ägare. Bland andra sådana märkas: 1767 H. och K. Apiarie, 1797 K. G. Apiarie, 1823 K. F. Hornberg, samtliga fabrikörer.

Nr 10 Södermannagatan. Ett envåningsträhus, antagligen det ännu kvarstående, uppfördes efter 1725 givet tillstånd av hökaren Johan Herman Piltzer.

Nr 16 Södermannagatan. 1770 var handlanden Axel Spong här tomt- och husägare.

* * *

Tantogatan. På 1600-talet inrättades på Södermalm ett sockerbruk. Någon vid denna hantering synnerligen verksam man torde hava hetat Tanto. Under Gustav III:s tid inköp-

tes sockerbruket till kronobränneri. 1673 nämnes en gård vid Besvärsgatan, nu Brännkyrkagatan, såsom närbelägen till Hans Tantos gård.

Tavastgatan. Namnet Tavast förekommer redan under 1400-talet, då en myndig man Olof Tavast omtalas. Gatans benämning torde härstamma från 1500-talet. Under det följande århundradet bodde på Södermalm flera personer med det namnet.

Tegnérgatan hette med anledning av terrängförhållandena ända till slutet av 1800-talet Trebackarlånggatan.

Telegrafgränd hette förut Saltkompanigränden. Emellan denna och Skeppar Karls gränd är en stängd gränd, som förr hetat Lindveds eller 1646 Linnevävsgränd.

Timmermansgatan nämnes 1648, då timmermannen Jakob Grelsson sålde sin gård vid denna gata.

Tjärhovsgatan har sitt namn av de upplag av tjära, som där gjordes före utskeppningen.

Nr 11 Tjärhovsgatan, Siversska kasernen. Bryggaren Siwers avstod 1779 en del av sitt söder om Katarina kyrka belägna tomtområde för sammanbindning av Katarina Västra kyrkogata och Tjärhovsgatan, vid vilken den s. k. Siversska kasernen ligger. Bryggaren Lorens Siwer, 1781 kallad Siwers junior, uppförde då på området några mindre hus. Vid »Kjärhovsgatan» fanns ett trähus. Siwers, Siefers eller Sifvert erhöll även tillstånd att bygga ett stenhus vid Stadsträdgårdsgatan, nu Södermannagatan, och 1783 sammanbyggdes detta med ett nytt stenhus i två våningar. Området med hus, som senare blivit på- och ombyggda, inköptes 1811 av Stockholms stad.

En lång tid var den stora byggnaden upptagen av Stockholms borgargarde, de s. k. »korvarna», varför den fick namnet »korvkitteln». Den 1 febr. 1870 bestämde stadsfullmäktige, att borgerskapets militärtjänstgöring skulle upphöra.

Nu användes huset som Stockholms stads inkvarteringskasern och upplåtes dels för militära, dels för civila behov. Där är också Katarina brandkår förlagd.

År 1834 var här det största kolerasjukhuset inrättat med 239 sängar.

Ägare av den östra tomten: 1721 skräddaren Anders Norman, 1727 fiskköparen J. Eriksson, 1737 slaktaren Johan Djurberg, 1778 bryggaren Lorens Sifvert och 1812 inkvarteringskommissionen. Den västra tomten tillhörde 1720 slaktaren Michel Persson, 1727 slaktaren Johan Djurberg och 1780 L. Sifvert och 1813 inkvarteringskommissionen.

Nr 28 Tjärhovsgatan, f. d. Prins Karls uppfostringsinrättning för fattiga och vanvårdade barn, som öppnades 1832. Bland stiftarna var dåvarande ordensbiskopen J. O. Wallin. Egenheten donerades till inrättningen 1839 av änkefru S. C. Kindelius. Huset vid Tjärhovsgatan är typiskt för 1700-talet och bildar jämte andra en borggård. Sedan uppfostringsanstalten flyttades till Gålön, har Stockholms allmänna försörjningsinrättning här en filial.

Hus och tomt ägdes 1757 av bagaren Anders Krus.

Nr 32 Tjärhovsgatan. Tillstånd till husets uppförande gavs 1773 till bryggaren Petter Siefers.

Nr 36 Tjärhovsgatan. År 1793 begärde Karl Petter Åkerblom tillstånd att här uppföra ett oxstall, och 1841 erhöi slaktaren G. G. Törnqvist tillstånd till en större reparation av sin trähusbyggnad, som ännu står kvar och har ett prydligt yttre.

Triewaldsgränd. Hovslagaren Märten Triewald, som 1694 inköpte nr 3 vid gränden, har givit denna dess namn, vilket ofta förvränges till Trivialsgränd, möjligen beroende därpå, att den utmynnar framför kvarteret Trivia. Se nr 96 och 98 Drottninggatan!

Nr 1 Triewaldsgränd. Se nr 80 Järntorget!

Nr 3 Triewaldsgränd. 1694 inköptes huset å denna tomt av hovslagaren Märten Triewald. Portgångens kryssvalv och porten till gården äro från hans tid, likaså de smidda trappräckena.

Nr 2 Triewaldsgränd är möjligen byggt av Hans Bartels och före 1664, då han avled. Se nr 2 Skärgårdsgatan! Sonen Lydert ägde huset omkring år 1700. År 1740 företog ägaren av huset, innehavaren av apoteket Ängeln, Ch. Molitor d. y.,